

Művelődés | 1

LVII. évfolyam 2004. január

Esélyek és kilátások
2004-re
IX. Partiumi
Honismereti Konferencia
Berei Soó Rezső
emlékév
Orbán István grafikáiról
A csíki falvak
települési rendszere

Művelődés

KÖZMŰVELŐDÉSI
FOLYÓIRAT

A szerkesztőség:
SZABÓ ZSOLT
(főszerkesztő)
GÁBOR DÉNES
MURAD BETTY
SÜTŐ FERENC

Postacím:
400015 Cluj-Napoca
P-ța Unirii Nr. 11., ap.7
C.P. 201
Tel./Fax: 00-40-264/591267
E-mail:
muvelodes@mail.dntcj.ro

Bankszámlaszám:
Redacția Művelődés
Trezoreria Cluj
50.09.954.99.09

Lapszámunk támogatói:
a Művelődés- és Egyházügyi
Minisztérium, a Művelődés
Egyesület, valamint:

ISSN 1221-8693
Készült a kolozsvári ATID
nyomdában

Tartalom

Neményi József Nándor: Esélyek és kilátások 2004-ben . . .	3
Dukrét Géza: IX. Partiumi Honismereti Konferencia	6
Sylvester Lajos: Egy rádiós kamararendezvény margójára	9
Pleșa Róbert: Marketing tábor	11
Tukács Fábián: Duna Televízió	12
Pap Noémi: A piaci verseny és a reklám pszichológiai és szociológiai szempontból	12
Miklóssy Vári Vilmos: Berei Soó Rezső emlékévé	13
Gábor Dénes: Hogyan lettem ex libris gyűjtő? Tollvonások Berei Soó Rezső arcélehez	14

Galéria

Sütő Ferenc: A szépművészet hármas útján	16
Orbán István életrajzi adatai	18

Vadrózsa

Balázs Lajos: „Minden impresszió...” A halottal együtt érző természet	19
Tekse Antal: A csíki falvak települési rendszeréről . . .	22

Enciklopédia

Bakos István: A Bethlen Gábor Alapítvány és díjai . . .	24
Kovács Ferenc: II. Rákóczi Ferenc felkeléséről	26
Gurzó K. Enikő: Ormós Zsigmond a polihisztor	28
Könyveinkről	31

Lapszámunkat Orbán István grafikáival illusztráltuk

A remete

ESÉLYEK ÉS KILÁTÁSOK 2004-BEN

1989 kora tavaszán csak nagyon keveseknek adott meg itt, Romániában, hogy előre lássák és higgyék: a szovjet típusú kommunista rendszer néhány hónap alatt széthullik. Ezek a válogatott kevesek (akik nem rendelkeztek megfelelő kapcsolatrendszerrel, befolyással és sajtóval) tizenöt év múltával megpróbálják definiálni azt a teljes és csúfos erkölcsi, anyagi, szellemi és politikai bukást, ami a világ egy hatodán kibontakozott: nyomorba taszítottak százmilliókat, hibás és káros gazdasági téveszméket kergetve, elpazarolva óriási gazdasági és emberi erőforrásokat. Az eszmék megszállottjaként biztató számra mérsárolták le országaik polgárait, de kommunista csapattársaikat is. Tették mindezt az ún. kommunista doktrína alapján: egyenlőség, társadalmi igazságosság, a kizsákmányolás megszüntetése, osztály nélküli társadalom kiépítése. Ezzel szemben gátlástalanul megszüntették a polgári szabadságjogokat, felfüggesztették a jogállamiságot, a szabad sajtót, a gyülekezési szabadságot, hogy hatalmukat konzerválhassák minden áron.

A kommunizmus elméletként és gyakorlatként is csúfosan megbukott közel három generáció alatt, és a szociopata apostolok és vezetők, akik tudatosan félreértették Marxot és Lenint, a diktatúra terrorjával eltorzították azokat az eszméket is (globalizáció, korporációk?), amelyeknek lehetett volna szellemi befolyása a kapitalizmus megreformálására.

Tizenöt év után, amikor a gazdasági átmenet, bizonyos kitérőkkel, egyértelműen a kapitalizmus felé vezet és mutat Középkelet-Európában, feltevődik a kérdés, mire várhatunk ebben az évben, amikor Európa visszavár, és minden ennek van alárendelve, beleértve írott és sugárzott sajtót is.

Véleményünk szerint, ha a kapitalizmus meg tudott újulni, s a tőkés állam és gépezete ellenőrizhetővé vált, esélyeink egyértelműen jók lehetnek (hosszú- és talán középtávon is). A liberális kapitalista gazdaság viszonylag rövid idő alatt sikeres gazdasági berendezkedést, termelékenység növekedést, technikai megújulást, standardizálást, reális fogyasztóvédelmet és életszínvonal-javulást ígért és hozott. Milliárdokat költenek tudományos kutatásra, újításra, oktatásra és ez megtérül. Jó példa erre Ausztria, Írország, Finnország, de Görögország is, amelyek húsz évvel ezelőtt sok szempontból egy szinten voltak Romániával. Ha van gazdasági verseny, a konkurencia működik a gazdasági élet minden területén, és a teljesítményelvet alkalmazzák, lehet szó gyors javulásról is. Tagadhatatlan tény az, hogy Marx és Lenin mindenben tévedett, ami az egyén számára, az utca embere számára a leglényegesebb. De a legsúlyosabb hiba és fatális tévedés a jövődöléseikben érhető tetten. Marx előrejelzése, prognózisa kétségbeesítően félresikerült. Az osztályellentét, mint a fejlődés doktrínája és motorja, ami a kapitalizmus lényegéhez kapcsolódik, és várható bukásához kellett volna vezessen, már a múlté. A szegény tömegek és pártjuk nem döntik meg az igazságtalan társadalmi rendet, szemétkosárba került az osztályelmélet. Az osztályharcnak is vége, ha

létezett is valaha, a marxi-lenini sarkításban, hiszen ma a nyugati demokráciákban szabad választások útján döntenek el, hogy ki uralkodik, mennyi ideig és milyen programok szerint, és az állam nem avatkozik be a vállalatok tevékenységébe. Marx a magántulajdont, a polgári szabadságjogokat, a liberalizmust kárhóztatta, és itt mi, Romániában 2004-ben próbáljuk befejezni a nagyprivatizációt, rendezni a tulajdonviszonyokat, elfogadjuk a nyugat-európai kultúrát és várjuk a pénzünket. És ígérjük kitartóan, hogy alkalmazzuk azokat a törvényeket és rendelkezéseket, melyeket Nyugat-Európában már ötven éve kipróbáltak. Tehát vissza az 1939-es polgári Romániába és kapitalista társadalomba, abba az évbe a II. világháború előtt, amikor „maximális” jólét volt Európa e régiójában. Ezekből könnyen kikövetkeztethető, hogy az európai integráció folyamatában a román nemzeti piac fel kell zárkozzék az új Európához, ha valóban felkészültünk erre és hiszünk is ebben ötven év vakvágányon tengődés után. Mi is a kialakult új politikai projekt: a kialakulófélben lévő hárompólusú világ tagjai leszünk. A világhatalmi egyensúly feltételezhető záloga: az Amerikai Egyesült Államok, Távol-Kelet, Egyesült Európa, jelenleg nem tudjuk hova helyezni a volt szovjet birodalmat, amely még nem döntött a geopolitikai világpiacon, de erősödik és nyomul.

A felzárkózási és integrációs folyamat Románia esetében is az a magától értetődő törekvés, hogy jobban szeretnénk élni és nyugodt, normális, egész-

Forgatag (tusrajz)

seges lehetőségeket teremtsünk ehhez. Az európai értékrendszer az egyéni fejlődés és közösségi haladás biztosítója lehet(ne), ha az igazán nagyok Európában eléggé erősek lennének ahhoz, hogy az intézményi reformokat Lengyelországtól Bulgáriáig kivitelezhessék és finanszírozzák is, ugyanakkor az identitástudat alig változzon. (A nemzetállamoknak még nem jött el a vég, lásd Szerbiát!) A bukaresti Egyetem rektora, I. Mihăilescu véleménye szerint: kulturális és politikai szempontból egyaránt hibás a több mint kétszáz év alatt kialakult nemzeti identitást elavultnak, időszerűtlennek vagy akadálynak tekinteni az európai integráció útjában. (România și integrarea europeană. Ed. Ars Docendi, București 2003). Többek között ebben látjuk a román gazdasági és társadalmi átmenet egyik jelentős paradoxonát.

Első konklúzióink az lenne, hogy a felkészülés hiánya és az identitástudat lassú átalakulása óriási akadály az Egyesült Európa felé vezető úton, és a fentiek kivitelezése lényegesen időigényesebb feladat, mint a piacépítés, a társadalmi egyenlőtlenségek kezelése, a szegénység enyhítése, a szupranacionális intézmények megszilárdulása, az európai jogrend, értékek, normák és standardok új keretbe helyezése, átvétele és teljes alkalmazása.

Hangsúlyozni szeretnénk, hogy az EU, ami felé törekszünk, e rövid három év alatt (2007 a mi elfogadott határidőnk) elsősorban nem gazdasági jellemű, hanem politikai, mentalitásbeli, kulturális, szolidaritási és technológiai szinten várja a változásokat, ha az intézményreform, amit már túlbeszéltek, bejött és sikeres(?). Következne ebből, hogy a Nagy Változás, amely 2004-ben majd minden szinten felerősödik, érinteni fogja a családot, a társadalmi miliőt, a jövedelemszerzést, a fogyasztást, az urbanizálódást, valamint a jóléti állam intézményeit? Természetesen ehhez meg kell kapni az uniós támogatásokat, amelyek három évre elérhetik a 10 milliárd eurót.

Még leírni is sok, hogy mit kell, mit kellene megoldani, átalakítani, tisztázni, és közben felgyorsítani a reformot, hogy a gazdasági átmenet befejeződjön és a stabilitás tért hódítson. Vállalati, intézményi, emberi szinten egyaránt óriási változások előtt állunk. Egy olyan költségvetést alkalmazva, amely 2003 nyarán fogalmazódott meg, nem vette számításba azt, hogy 1 euró rohamosan közeledik a 42 000 lejhez, egy hordó nyersolaj 35 USD lesz, és az energiaárakat újból fel kell emelni és közben minimum három fizetésemelést várunk: elsőt januárban, másodikat a helyi közigazgatási (június), a harmadikat a parlamenti választások (október) előtt.

Ez a korrekciós és fejlődési folyamat: 2004–2007 között, meg kell szabadulni a bürokratikus és korrupciós beidegződésektől, de leginkább a múlt visszahúzó hatalmától, amit nevezhetünk a múlt restaurációjának, a múlt és jelen visszahúzó erőinek összefonódásának. Ez az új bővítési folyamat, ami 2004 derekán Magyarországot az EU teljes jogú tagjává emeli, előnyöket hozhat az egész román intézményrendszerbe, ahol nem a pénz a legnagyobb hiánycikk. 2004-ben a céltudatos nyomulás folytatódik a határokon kívül és belül, s a legutóbbi uniós kudarc az alkotmányvitában nem jelenthet hátrányt, vagy nem lehet aggasztó előjel Románia európai uniós érdekeinek kivitelezése útján. Működőképes

piacgazdaság, demokrácia és intézményreform – legfontosabb elvárás a gyors alkalmazkodás és új attitűd.

Tennivaló és változtatni való tehát van és lesz, ugyanakkor az európai társadalmak közötti csereviszonyok nincsenek előnyünkre és az ikerdeficit réme óriási fenyegetés (költségvetési deficit plusz külkereskedelmi hiány). Ebben a tanulmányban mi nem az Európa-eszme és az Európai Unió szükségességének eredetét vizsgáljuk, csupán azt: hogyan változhat az önérdek fogalma és mit jelent a közérdek egy olyan országban, ahol a politika primátusa mindenütt jelen van, így az EU bővítése már előre adott (politikai okokból eldöntötték), és véleményünk szerint az egy szlogen, hogy aki jobban teljesít, hamarabb kerül be az Unióba. A politikai döntéseken túl vagyunk, ha felvették a NATO-ba, lesznek itt amerikai támaszpontok, és a Biztonsági Tanácsban vagyunk egy menetet. Egy tőkeszegény és technikai-technológiai téren viszonylag lemaradt ország tekintetében nincs más út és lehetőség, mint a gyors felzárkózás kikényszerítése és ehhez a becsvágy és a propaganda már megvan. Románia 2004. január 1-től az ENSZ Biztonsági Tanácsának tagja lett, és ez a külpolitika jelentős fegyverténye. Nehezebb lesz viszont a megfelelés az erős piaci versenynek és a négy nagyon nehéz fejezet lezárása 6-7 hónap alatt. Ezek a mezőgazdaság, környezetvédelem, energetika és versenypolitika. Ha képesek vagyunk erre 2004-ben, egy nehéz tél után, egy választási évben, amikor a politika prioritás, akkor lehetőség van a közel 14 év lemaradás behozására is. De ha több mint fele bejön az ígéreteknek, 2004 és 2005 az áttörés éve lehet egy működőképes polgári társadalom és demokrácia útján. Nem az a fontos, hogy honnan merítjük az erőt, hanem az, hogy mihez. Ez az európai felzárkózás kulcskérdése, ha megérkeznek az EU-s pénzügyi források és kivitelezük a programokat.

A piacgazdaságban a piac és a verseny alapvető szerepet játszik a gazdasági életben, ennek az egyik elméleti megfogalmazója Adam Smith volt. Allítása így vonult be a szakirodalomba: „Az önszabályozó piac lényegét a láthatatlan kéz doktrínája képezi” (1776, A nemzetek gazdagsága. Bp. 1992).

Az önérdek definíciója a konkurencián keresztül vezethető le (az élet lényege a harc a verseny, az állandó megmérettetés a piacon első megközelítésben) mert minden egyén általában nem a közösség érdekét akarta előmozdítani, csak saját nyereségét keresi, és ebben egy láthatatlan kéz vezeti egy cél felé a piacon, ahol folyik a verseny a túlélésért, a haszonért, a meggazdagodásért, befolyásért és a hatalomért. Az önérdek ellenszere csak a hathatós, egészséges és fenntartható verseny lehet. A versenyben mindig a legjobb, a leghatékonyabb győz. A versenyszabályozás fenntartása a közérdek alapja lehet. Az államnak versenykörülmények közé kell kényszerítenie az összes piaci szereplőt. A versenypolitikai beavatkozás célja az egészséges piaci fejlődés és hatékony struktúrák kiépítése. Az értékek sokaságán túl ebben a gondolatmenetben a gazdasági hatékonyság maximalizálása és a racionális döntések kikényszerítésére törekszik a mindenkori demokratikus állam.

Az önérdek kordában tartása, visszafogása, ösz-

szehangolása a közérdekkel alapvető kérdés egy igazságos társadalom és életvitel megvalósításáért a Székelyföldön is, ahol az állami vagyon elosztásakor a polarizáció és vagyoni helyzet az utóbbi 8-10 évben differenciálódott. Magyarán, nagyon kevés a gazdag, nagyon sok a szegény, és a szociális piacgazdaság kialakulása még várat magára – ezért fél az RMDSZ a parlamenti választásoktól).

Tudomásul véve Adam Smith axiomatikus doktrínáját, amit soha nem cáfoltak meg (ez a liberális, szabad kezdeményezésen alapuló gazdaság lényege), de nem is bizonyították be: a gazdasági hatalmat ellenőrizni kell. Mind a kínálati, mind a keresleti oldal rendelkezhet gazdasági hatalommal. A hatalom gazdasági, politikai, intellektuális vagy pszichológiai fölény formájában fejeződhet ki. A tényezők halmozódhatnak, és különböző erősséggel változhatnak térben és időben. A versenyjog és a versenyszabályozás szerepe az erőegyensúly helyreállítása és fenntartása minden piacon, a szabad verseny biztosítása és a szerződések betartása. A versenyt óvni kell a korlátozásoktól, és biztosítani kell a korrekt viselkedési módot minden piacon, hogy a gazdasági aktoroknak ne legyen lehetőségük visszaélni hatalmukkal (például összehangolt magatartás a piac felosztására, az árak megállapítására és versenytárgyalások tisztességtelen levezetésére, ártámogatások megszerzése, ill. adókedvezmények elérése). Az állami monopóliumok léte már eleve konkurencia ellenes, és veszélyezteteti a vásárlókat, akik kényszerfogyasztók.

A gazdasági hatalom ellenőrzésének koncepciója több évszázados, de a versenyvédelem törvénybe iktatott alkalmazása alig száz éves, Romániában az első versenytörvényt hét éve hozták (1996/21), amelyet a Versenytanács felügyel 1997. február 1-től. Magyarországon a hatodik versenytörvény van érvényben, és működik is a törvény közel 75 éve, leszámítva az 1946–86 közötti negyven esztendőt.

A közérdek érvényesítése létkérdés a kapitalizmusban. A közérdek fogalma, tudomásunk szerint még nincs pontosan definiálva. A közérdeket, amiről most annyit beszélnek, nem elég megfogalmazni, hanem érvényre is kell juttatni, a társadalom érdekében, aki a hatalomba ültette azt a pártot és uralkodó elitet, amely a programokat kidolgozza, ill. életbe lépteti. A szélesen értelmezett közérdek nem csak gazdasági, hanem társadalmi, kulturális és politikai célokat (is) szolgál. Ellenkező esetben tartós szegénységre kell berendezkedni, és a túlélés kulcsa olyan kezekben van, amelyek lehet hogy, enyvesek s a vérellátó szívek is szőrösek.

A gazdasági és társadalmi életben a megvalósítható nemzetgazdasági érdeket össztársadalmi, esetleg egy nagyobb társadalmi csoport vagy régió szempontjából is meg kell vizsgálni. A jogalkotó és jogalkalmazó számára a közérdek szigorú mérleget igényel és a határvonal meghúzója a magánérdek és közérdek között rendszerint kivizsgálás után történik. A lényeg az, hogy biztosítva legyen az áruk, a szolgáltatások s a tőke szabad áramlása, és hogy a fogyasztók ne károsodjanak semmilyen versenykorlátozó megállapodás következtében. Az átmeneti korszakban a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés a szolgáltatások piacán (Renel, Romgaz, Metrorex, SNCFR, Petrom, RA Apele Române stb.)

közismert. Ezek módszeresen és intézményesen visszaélnék piaci helyzetükkel, mert nincs mivel helyettesíteni a szolgáltatásaikat, monopolhelyzetben vannak a villany, víz, üzemanyag, gázszolgáltatók stb. esetében.

A versenyfelügyeleti eljárások célja ellenőrizni a gazdasági aktorok ármegállapításait, meggátolni az erőfölénnyel való visszaélést, valamint a közérdekre károsan ható koncentrációt, amely kiiktathatja a piaci verseny szabadságát és az egyén lehetőségét, hogy több áruból és szolgáltatásból válassza a legelőnyösebbet az elvárásai szerint.

Közérdek címen szóba jöhet a privatizáció, a szerkezetváltás, az esetleg állami nagyvállalatok időleges pénzügyi válságának egyedi kezelése, ez vonatkozhat állami bankokra vagy már stratégiai gazdasági egységekre is. A közérdek védelme legtöbb esetben indokolja a Versenytanács beavatkozását a piaci mechanizmusokba és megtörténik, hogy szankcionálni kell olyan gazdasági szereplőket, amelyek csorbítják a fogyasztók érdekeit, áremelésekkel járnak, rontják a minőséget, emelik a költségeket, és általában gátolják a piacra lépés szabadságát.

A verseny funkciói egy működő piacgazdaságban: jóléti, allokációs, hatékonysági, optimalizáló jellegűek. A gazdasági hatékonyság maximalizálása véleményünk szerint közérdek, és a versenyt és védelmét efelől kell megközelíteni, hogy a versenypolitika a fenti funkciókon keresztül a közérdeket védje. A verseny fenntartása, a hatékony verseny védelme és támogatása a kereskedelemben, a piacra jutás szabadságában, a piac nyitottságának biztosításában, valamint a belépési korlátok csökkentésében fejlődést jelent, mert a piacon dől el, hogy ki gazdalkodik jobban, és ki tudja megszerezni a fogyasztók bizalmát és elvárásait.

A verseny védelme, a működőképes verseny fenntartása az európai versenyjog mércéje, mert a versenypolitika a leginternacionalistább elvárás, a globalizáció fokmérője, támogatója és kivitelezője is (az EU integrációs alapokmány 6. fejezetéből).

Az önérdék és a közérdek összehangolása elkezdődhet a 2004-es választási évben: ez sarkalatos kérdés. Akkor, talán, az új berendezkedés, a román szociális piacgazdaság intézményrendszere egészségesebb lesz, valóban megreformálják az európai törvényekkel, amit alkalmaznak is, és a várva várt szerkezetváltással, amely jólét felé kell vezetessen, ha komolyan vesszük a kormánypart ígéreteit. A megkésztet rendszerváltás, mely kívülről új lökést kapott. Úgy látjuk, nem okozhat több szenvedést és áldozatot annak a román polgárnak, akinek a szavazatára vadásznak az új koalíció kovácsai. Most ők hisznek az Európai Unió ígéreteiben és pénzeiben és hathatós támogatásában, és véget ér(het) a közel 14 éve tartó gazdasági és társadalmi rendszerváltás. Legyünk tehát az új évben derűlátók, noha nem leszünk sem gazdagabbak, sem egészségesebbek, sem műveltebbek, mint 2003-ban voltunk. Viszont megvesszük a turkált strapacipónket, amivel elkezdődik a nagy menetelés az új Európába, ahol várnak minket, hogy megvegyük raktáron fekvő készleteiket és közben mőresre tanítsanak.

IX. PARTIUMI HONISMERETI KONFERENCIA

Hegyközkovácsi, 2003. szeptember 5–7.

Tízéves beszámoló

A Partium valahogy mindig mostohagyermek volt, amely nem tartozott igazából sem Erdélyhez, sem az anyaországhoz. Így is kezelték, s most is így bánnak vele. Pedig nagy értékeket adott a nemzetnek. Hogy megfélemlenek rólunk, az annak is tulajdonítható: a szélen vagyunk, nem ismernek bennünket, nem tudják mi található itt (még mi sem), nem hallatjuk szavunkat. Talán túlzottan szerények vagyunk. A különböző műemlékvédő, történelmi, néprajzi, közművelődési szervezetek nem sok eredményt tudtak felmutatni a Partium és a Bánság területén. Ezért már 1992-ben felmerült egy honismereti szövetség megalakításának szükségessége.

1992-ben alulírott ismertetem a fenti tényeket Tőkés László és Tempfli József püspök urakkal. Még abban az évben feladatul kaptam Tőkés Lászlótól egy tervezet összeállítását, helytörténeti és néprajzi kutatómunka megszervezésére, valamint emlékhelyek létesítésére és ápolására. A tervezet 1993 februárjában elkészült, május 19-én gyűlt össze az alakuló ülés, melyen a következők vettek részt: Bántó Bálint ny. református lelkipásztor, Szatmárnémeti; Dánielisz Endre tanár, Nagyszalonta; Dukrét Géza tanár, Jakobovits Miklós festőművész, Kiss Albert esperes-plébános, Kiss László fényképész, Marián Antal fotóriporter, Miklós Mihály tanár, Péter I. Zoltán tervező, Venczel Márton biológus, Nagyvárad és Kolozsvári István esperes-plébános, Margitta

A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság 1993. október 29-i ülésén a munka összehangolása céljából létrehoztunk egy munkacsoportot, amelyben minden megyéből egy-egy megbízott vesz részt. Főbiztos: Dukrét Géza, megyei biztosok: Péter Zoltán (Bihar), Kovách Géza (Arad), Szekernyés János (Temes), id. Bántó Bálint (Szatmár), Major Miklós (Szilágy), Véső Ágoston (Máramaros).

Honismereti kutatásunk e régióban sokrétű és sokoldalú: helytörténeti és néprajzi kutatómunka, emlékhelyeink és műemlékeink szellemi és jogi védelmének érvényesítése, műemlékeink felmérése, leírása, közzététele, nemzeti identitásunk szolgálata és erősítése, hagyományaink ápolása, honismereti nevelés, az ifjúság bevonására honismereti táborok szervezése. Szervezetünk a Nagyváradai Római Katolikus Püspökség és a Királyhágómelléki Református Egyházkerület égisze alatt működik, de mivel nem tartozik egyik egyházhoz sem, ezért úgy határozunk, hogy az Erdélyi Kárpát Egyesület Bihar Megyei Osztálya mellett működjön, amely jogi személyiség, így használja annak pecsétjét. Külön nem jegyeztettük be, mert mind anyagi, mind működési szempontból így előnyösebb számunkra.

Jelenleg 97 munkatársunk van: történészek, néprajzosok, tanárok, orvosok, lelkipásztorok, műemlékes szakemberek, honismereti nevelők. 16 Arad, 43 Bihar, 1 Máramaros, 12 Szatmár, 9 Szilágy, 6 Temes megyéből, 10-en máshonnan. A kutatómunka és a felméréso programok eredményeinek ismertetése évente három rendezvényen történik: márciusban a Partiumi Honismereti Találkozó, májusban a Vara-

dinum ünnepségek keretében, a pályázati díjkiosztó ünnepélyen, előre meghirdetett tematika alapján, szeptemberben pedig a háromnapos Partiumi Honismereti Konferencián. E rendezvényeken elhangzó tanulmányokat, dolgozatokat igyekszünk közzétenni. A rövidebb anyagokat időszakos honismereti lapunk, a Partium ismerteti. A nagyobb méretű kéziratokat a Partiumi Füzetek könyvsorozatban tesszük közzé.

A Partiumi Honismereti Konferencia immár hagyományos és elismert mind belföldön, mind külföldön. Átlagosan 80 ember vesz részt rajta a Partiumból, a Bánságból, Kolozsvárról, Magyarországról. Vándorkonferencia, hogy bekapcsoljuk a különböző vidékeket a közös kutatómunkába. A konferencia helytörténeti kutatómunkánk és műemlékvédő tevékenységünk legmagasabb fóruma. Ekkor tartjuk az évi közgyűlést is, ekkor osztjuk ki a Fényes Elek-díjakat azoknak, akik kimagasló munkát fejtettek ki a helytörténeti kutatómunkában és az egyesületi élet szervezésében. A 2003-as konferencia különösen fontos, mivel tízéves az egyesületünk és bemutattuk első évkönyvünket.

Minden évben előre meghatározzuk a kutatás témáját. Így egy évben az egynapos és háromnapos konferenciának meghatározott témaköre van. De ez csak a főtéma, ezek mellett megjelennek mindig az előző kutatási programok témái is, mert többen vannak, akiknek egy meghatározott kutatási területük van, vagy csak egy tájegységben kutatnak. Egyik-másik tanulmány hosszú évek munkája, akkor mutatják be, amikor elkészült.

Előadások és pályázatok témakörök szerint (T=találkozó, K=konferencia, P=pályázat, a pályázatoknál a diákdolgozatok számát külön feltüntettük):

Év	Témakörök, pályázatok	T	K	P
1995	Egyházi műemlékeink	–	21	–
	Szent László élete, tevékenysége	–	–	59 (38)
1996	Településtörténet	6	30	–
1997	Partiumi magyar temetők	6	25	–
	Szöbéli történelem	–	–	26 (9)
1998	1848–1849	8	26	26 (15)
1999	Várak, kastélyok, udvarházak	11	24	–
	Irodalmi emlékhelyeink	–	–	23 (17)
2000	Árpád-kori településeink	8	27	11 (1)
2001	Árpád-kori településeink	9	30	13 (2)
2002	A 20. század emlékezete, öröksége	11	27	23 (8)
2003	A 20. század emlékezete, öröksége	7	24	39 (17)

Amint látjuk, a pályázatok és a díjazás serkentőleg hat a kutatómunkára. Mivel az elbírálás diák és felnőtt kategóriában külön történik, így sikerült bevonnunk a fiatalságot is. Többen közülük azóta elvégezték az egyetemet is és teljes jogú tagok lettek, amely nagy nyereség a szakmának.

A tanulmányoknak köszönhetően számos könyv

jelent meg, melynek egy részét mi adtuk ki a Partiumi Füzetek sorozatában. 1997: Borbély Gábor, Csernák Béla: Bihar község; 1998: Kordics Imre: Sírok, sírjelek a Várad-Olaszi temetőben; Péter I. Zoltán: Félixfürdő; Dánielisz Endre: Nagyszalonta (városismertető); Benedek Zoltán: Nagykároly (a Károli Gáspár református templom); Bessenyei István: Sarmaság (kismonográfia); 1999: Hol sírjaink domborulnak – Partiumi magyar temetők (gyűjteményes kötet, 25 tanulmány, hároméves kutatómunka eredménye); Dukrét Géza, Péter I. Zoltán: Püspökfürdő; Dánielisz Endre: Csonkatorony nyúlik a felhőbe...; Bunyitay Vince, Fodor József: Szekesegyházi Bazilika – Nagyvárad; Alexandru Pop: Varadinum, a vizek határolta város és vár; 2000-ben: A forradalom zászlaja alatt. Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc a Partiumban és a Bánságban (gyűjteményes kötet, 46 tanulmány, kétéves kutatómunka eredménye); Jancsó Árpád: Rajtuk taposunk. A Bánság útjai a 19. században; Kupán Árpád: Mezőtelegd iskolatörténete; 2001-ben: Csilik József: István király Szent Jobbja és Szentjobb község története; Emődi János: Erdélyi barlangfeliratok a 16–20. századból; 2002-ben: Szabó István: Ottomány (kismonográfia); Csorba Mihály: Érsemjén (kismonográfia); Turulmadaras emlékműveink (gyűjteményes kötet, egy kétéves felmérés program eredménye, összeállította Dukrét Géza); 2003-ban: Mózes Károly: A nagyváradi egészségügyi oktatás történetéből; Juhász Viktor: Rév; A műemlékvédelem fölöttébb szükséges voltáról (évkönyv). Előkészületben van: Emléktáblák, emlékművek, szobrok, gyűjteményes kötetek, kétéves felmérés program eredménye, Tudós püspökök – gyűjteményes kötet; Nánási Zoltán: Andrassy Ernő, az utolsó érmelléki polihisztor; A 20. század öröksége – gyűjteményes kötet, az utóbbi két év termése; Antal Béla: Biharpüspöki; György Irén: Szalacs; Balla Erzsébet, Török Ferenc: Albis.

Most pedig szeretném sorolni, de nem a teljesség igényével, melyek azok a települések, megyénként, amelyekről könyv, tanulmány vagy dolgozat készült. Arad megye: Arad – városismertető, számos helytörténeti dolgozat személyekről, iskolákról, temetőről, emlékművekről, egyesületekről stb., Borosjenő, Feketegyarmat, Nagyzerénd, Pécska – két különálló kötetben is, Kézművesség a Bánságban, Szakrális emlékek Aradon és körzetében. Kutatóink: Kovách Géza, Ujj János, Pávai Gyula, Puskel Péter, Ódry Mária, Matekovits Mihály, Matekovits Mária, Csanádi János, Deák József, Vajda Sándor. Bihar megye: Albis, Ant, Árpádi tanyavilág, Bihar – kismonográfia, Biharfélegyháza, Biharpüspöki, Biarszentjános – kötet, Belényes – monográfia, Bélfenyér, Bors, Élesd – monográfia, Érmellék – monográfia, Érmihályfalva, Érsemjén – monográfia, Félixfürdő – kötet, Hegyközsatár, Hegyközkovácsi, Hegyközújlak, Hegyközpályi, Hegyközszáldobágy, Hegyköztótelek, Hegyközszentmiklós, Hegyközszentimre, Kisenő, Magyarremete, Micske, Nagyszalonta – monográfia, Nagyvárad – városismertető, önálló kötetek: Várad-Olaszi temető, Nagyvárad építészete, Nagyvárad református templomai, Nagyvárad római katolikus templomai, Mesélő képeslapok, számos tanulmány személyekről, iskolákról, gazdasági életéről, műemlékekről és emlékművekről, egyesületekről stb., Ottomány – monográfia, Paptamási, Püspökfürdő – kötet, Rév – monográfia, Síter, Solyomkóvár,

Szalacs, Szalárd, Szentmárton, Szentjobb – monográfia, Székelyhíd – monográfia, Tenke, Várasfenes, Sebes-Körös-völgyi kastélyok, Árpád-kori települések a Fekete-Körös-völgyében, az Érmelléken, Udvarházak vagy kúriák (Csokaly, Asszonyvására, Gálospetri, Ottomány, Érsemjén). Kutatóink: Antal Béla, Borbély Gábor, Dánielisz Endre, Emődi János, Fábíán József, Jóna Pirooska, Juhász Viktor, Kordics Imre, Kovács Rozália, Kupán Árpád, Nánási Zoltán, Pásztai Ottó, Péter I. Zoltán, Szabó István, Szalai Ilona, Szuhányi Katalin és alulírott.

Szatmár megye: Apa, Avasújváros, Ákos – kötet, Dabolc, Egri, Erdőd, Hadad, Kaplony, Kökényesd – kötet, Kőszegremete, Mezőpetri, Nagykároly – több kötet, Ombod, Sárközújlak – monográfia, Szatmárnémeti – városismertető, számos tanulmány személyiségekről, iskolákról, emlékművekről, műemlékekről, egyesületekről stb., Szilágypér – monográfia, Túrterebes. Kutatóink: Bara István, Benedek Zoltán, Fazekas Loránd, Erdőközi Zoltán, Sipos László, Székely Antal, Uszakai Árpád, Görbe István.

Szilágy megye: Kémer – kötet, Kraszna, Magyarkecel, Mezőterem, Sarmaság – monográfia, Somlyóújlak – kötet, Szilagyborzás – kötet, Szilagycsesh, Szilagyvári magyarok – gyűjteményes kötet (társsz.), Szilagyolompért, Szilagynagyfalva – monográfia, Szilagyosmló – kötet, Szilagyzóvány – monográfia, Zilah, Zsibó, A Szilagyvári műemlékei és emlékhelyei – kötet. Kutatóink: Major Miklós, Joikits Attila, Lakóné Hegyi Éva, Erdei János, Sallay Károly.

Temes megye: Detta, Nagyszentmiklós, Ótelek, Temesvár – városismertető, számos tanulmány műemlékekről, személyiségekről, iskolákról, Temesvár hídjai – kötet, Végvár, Zsombolya, Árpád-kori települések Temes megyében. Kutatóink: Pálkovács István, Tácsi László, Jancsó Árpád, Krestyán Ilona.

Máramaros megye: Felsőbánya – monográfia, Koltó, Máramarossziget, Misztótfalu, Nagybánya, Szinerváralja. Kutatónk: Hitter Ferenc.

Krassó-Szörény megyében nincs kutatónk, így eredményről sem tudok beszámolni.

Összesítve: 1990-től eddig száz településről – melyből 5 Arad, 42 Bihar, 6 Máramaros, 17 Szatmár, 14 Szilágy, 6 Temes megyei –, készült önálló tanulmány, de még számos más településről is jelent meg anyag különböző gyűjteményes kötetekben, kalendáriumokban. Ez azzal magyarázható, hogy nem nagyon vannak szakfolyóiratok, ezért sok helytörténésznek ez volt egyedüli lehetősége, hogy megjelenjen tanulmánya. Sajnos így nem mindig jutnak el az értékes anyagok a szakmához és néha elkallódnak. Ezért lenne szükség egy átfogó bibliográfia elkészítésére, amit megpróbálunk összeállítani.

Külön kutatási program nagy személyiségeink életének és munkásságának feltárása. Tanulmány készült a következő személyekről: Andrassy Ernő polihisztor, Boér Miklós költő, Czárán Gyula, a Bihar-i havasok apostola, Diószegi László festőművész, Erdélyi József költő, Fényes Elek, Gáspár András honvédtábornok, Gellért Sándor költő, Kovács János Afrika-kutató, K. Nagy Sándor helytörténész, Kazinczy Lajos honvédtábornok, Kuthy Lajos író, Sárossy Gyula költő, Schlauch Lőrinc bíboros, Szentjóni Szabó László költő, Szentmihályiné Szabó Mária író, Szikszai Lajos, Zilah polgármestere, Thorma János festőművész, Török János, Temesvár polgármestere, Zelk Zoltán költő. Ezekon kívül több gyűjteményes

kötet jelent meg: Nagyszalonta jeles szülöttei, Temesvári arcképcsarnok, Felsőbányai arcképcsarnok, valamint Arad és Szatmár személyiségeiről is.

Már régóta foglalkozunk egy megyénkenti műemlékkatalógus összeállításával. Számos tanulmány készült el a különböző műemlékeinkről, főleg műemléktemplomainkról, várainkról, kastélyainkról és kúriáinkról. Nemrég fejeztük be az emléktáblákat, emlékműveket, emlékhelyeket, szobrokat felmérő programunkat, melynek keretében több száz felmérés történt, fényképpel együtt. Ennek első eredménye turulmadaras kötetünk, amely több mint negyven emlékművet dolgoz fel, nemcsak a Partiumból, hanem egész Erdélyből. Most folyik a többi anyag számítógépes feldolgozása és újabb kötetek előkészítése.

Településeink temetői, régi síremlékei az utóbbi időben rohamosan pusztulásnak indultak. Sajnos ehhez nagymértékben hozzájárult a vandalizmus, sőt a tudatos pusztítás. Történelmi örökségünk megismeréséhez elengedhetetlenül szükséges temetőink, nemzeti panteonjaink megismerése, felmérése, védelme. Nagy személyiségeink végső nyugalóhelyei ezek, ugyanakkor művészeti és népművészeti kincsstárunk részei, kultúránk gyűjtőhelyei. Évek óta harcolunk, hogy régi temetőinket műemlékké nyilvánítsák, de hasztalanul. A tudatos rombolást nem lehet helyrehozni, vannak helyek, ahol már csak annyit tudunk tenni, hogy a régi sírköveket biztonságos helyre szállítjuk, kőtárat létesítünk. Ez még eddig nagyon kevés helyen valósult meg. Követendő példa a Várad-Olaszi temetőben létesített 1848-as sírkert, ahol összegyűjtötték a 48-as forradalomban részt vett személyiségek sírköveit. Számtalan síremléket és emlékhelyet tettünk rendbe. Temető-programunk keretében közel 30 temetőt mértünk fel a Partium területén és két könyvet adtunk ki, egyet a Várad-Olaszi temetőről, és egy gyűjteményes kötetet 24 partiumi temetőről.

Egyesületünk eddig 13 emléktáblát avatott fel: a fenesi Bélavár és Solyomkővár falán; a révi Zichy-barlang falán (Czárán Gyula); Szentjebben, közösen Tempfli József püspök úrral (Szent István), Réven (Kulcsár Andor lelkipásztor és felesége, Márton Gabriella, Handl Károly), Váradon (megfogalmaztuk és elkészítettük a Varadinum alkalmával felavatott Szent László-emléktáblát; Ady első váradai szerelme; Bíró József és K. Nagy Sándor helytörténész), Érsemjénben (Fráter Loránd, a nótás kapitány), Aradon (Lóczy Lajos földrajztudós), Csokalyon (Fényes Elek statisztikus, földrajztudós), Gálospetriben (Sass Kálmán mártír pap).

A helytörténeti kutatással szoros kapcsolatban áll a néprajzi kutatás is: tárgyi néprajz, népi építészet, szellemi néprajz. Nagyobb hangsúlyt a népi építészetre és a népszokások gyűjtésére fektetünk. Külön tanulmányoztuk a fából készült fejfákat, gombfákat, csónak alakú fejfákat és a temetkezési szokásokat. Konferenciáinkon eddig több mint 20 néprajzi előadás hangzott el. Számos néprajzi anyag a Kriza János Néprajzi Társaság évkönyveiben vagy a Néprajzi Látóhatárban jelent meg. Terveink között szerepel egy néprajzi gyűjteményes kötet kiadása. 1997-ben Bogdándon avathatjuk, 2002-ben Gálospetriben érmelléki tájházat avattunk. Mindkettő a népi építészet remeke és a népi eszközök tárháza.

Az ifjúság bevonására minden évben egy egyhetes tábort szervezünk, melynek keretében délelőtt ál-

lagmegőrző munkálatokat végzünk, délutánonként honismereti előadásokat tartunk a környék földrajzáról, történelméről, népi hagyományairól, irodalmáról. Eddig szervezett táboraink: 1992 – Várasfenes, a Bélavár romjainak megtakarítása; 1993 – Solyomkővár, a várrom megtakarítása; 1994 – Solyomkővár, Jézus szíve-kápolna rendbetétele; 1995 – Ér-ábrány, a románkori templomrom kitakarítása; 1996 – Várasfenes, a Bélavár külső falainak megtakarítása; 1997 – Árpád, a Beöthy-kastély és arborétum kitakarítása; 1998 – Valkó vára, a várrom megtakarítása; 1999 – Ottomány, a Komáromy-kúria és az arborétum kitakarítása; 2000 – Érsemjén, a Fráter-kúria és a dendrológiai park kitakarítása; 2001 – Rév, a temető régi síremlékeinek rendbetétele, több emlékmű környezetének megtakarítása, a Révi-szoros turistaútnak karbantartása; 2003 – Gálospetri, a Fráter-kúriához tartozó arborétum kitakarítása, több, régen kihalt, nemesi család régi síremlékeinek rendbetétele, a tájház udvarának és a templomkertben levő millenniumi emlékhely ápolása.

Komoly fotódokumentációt állítottunk össze, rendelkezünk egy kis szakkönyvtárral, most építjük ki számítógépes adatbázisunkat, bár felszerelésünk elavult és hiányos. Mindezek fejlesztésében erősen gátol az a tény, hogy nincs székházunk.

DUKRÉT GÉZA

Oszlop barátainknak

Egy rádiós kamararendezvény margójára

November végén a Marosvásárhelyi Rádió a sepsiszentgyörgyi polgármesteri hivatal épületének – és a város – legszebb helyiségeiből, a házasságkötő teremből köszöntötte hallgatóit. A házasságkötési ceremónia ez alkalommal elmaradt, illetve mégis sor került valami hasonlóra, a Városunk neves személyiségei című rendezvény lelt azon az estén rádiós gazdákra, és ők, mind a négyen, több mint félszáz éve léptek frigre a háromszéki fővárossal. Mindannyian Pro Urbe-díjas hölgyek és urak, a Marosvásárhelyi Rádió is ennek kapcsán figyelhetett fel rájuk, s a rendezvény, amellyel megtisztelték eme neves személyiségeket, ihletett perceit tekintve emocionálisan is egy családi összefüggéshez közelített. A sepsiszentgyörgyi Pro Urbe-díjas személyiségek: Bányai Edit iparművész-pedagógus, Kudelász Ildikó színművész, Csutak István nyugalmazott gyógyszerész, és Gocz József nyugalmazott tisztviselő.

Ország-világ előtti bemutatásukra – a rádióra utalunk – Kónya Ádám történészt, a Székely Nemzeti Múzeum nyugalmazott igazgatóját (Bányai Irénről írt-mondott laudációt), László Károly színművészt (Kudelász Ildikó életművét méltatta) Kovács Sándor főgyógyász (Csutak Istvánt mutatta be), és e sorok íróját kérték föl Gocz József nyugalmazott tisztviselő bemutatására.

Persze a rádiós (újságírói) szakma fogásai közé tartozik, hogy szegény az eklézsia, a pap maga harangoz alapon szóval (hanggal, képpel, betűvel) fizetnek, ez esetben Nagy Zsuzsanna, a műsor egyik narrátora (szervezője) egy kedves, érzelmesen elmondott jegyzettel tiszteltett Sepsiszentgyörgy előtt. Kedvem kerekedett idemácsolni ezt a városnak bőkoló szöveget, mert a nyomtatékosító ismétléseket, és az élőbeszédhez igazított, mondható szöveget a műsor egészét keretbe befogó szándék érvényesítésével tudta előadni.

„Nagyon nehéz feladat jutott ne-

kem, hogy pár percben bemutassam a várost, Sepsiszentgyörgyöt. Sokat töprengtem azon, milyen jelző is ille- ne leginkább erre a helysége, hiszen tudjuk, vannak vidékek és városok, amelyeket a rájuk ragasztott jelzők segítségével már be tudunk azonosítani. Sepsiszentgyörgy esetében nem találtam ilyen meghatározást, és ez nem a város szegénységét, szürkeségét jelzi, hanem éppen ellenkezőleg, inkább sokszínűségét, gazdagságát.

Sepsiszentgyörgy a Székelyföld egyik legrégebbi városa – írja Orbán Balázs, a legnagyobb székely, akinek monumentális, és örökérvényűen forrásértékű munkája, a Székelyföld leírása szerint –, a helységet már több mint 670 esztendeje említik az oklevelek.

Sepsiszentgyörgy a legendák városa, amely nevét a ma is álló erődtemplomának, katolikus korából származó védőszentjéről, Sárkányölő Szent György lovagról kapta.

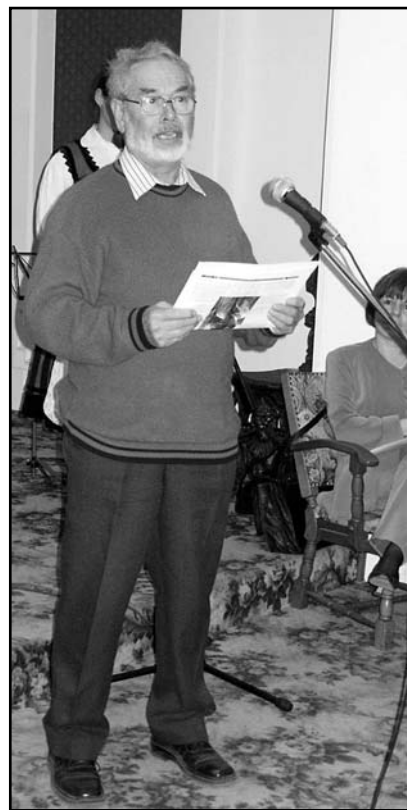
Sepsiszentgyörgy a székely öntudat és székely büszkeség városa. Mert hány magyar mondhatja el, hogy ott él, ahol a hős ágyúöntő, székely ezermester és későbbi negyvennyolcas tüzer őrnagy Gábor Áron kijelentette: „Lesz ágyú, lesz munició, amennyi kell, nem kell meghajolni az ellenség előtt.”

Sepsiszentgyörgy a példátlan összefogás városa, hiszen lakói közkívánatra alapították meg a Székely Nemzeti Múzeumot. Sepsiszentgyörgy ugyanakkor a példátlan önzetlenség városa is, hiszen Cserey Jánosné Zathureczky Emília saját gyűjteményét adományozta a nagy becsű múzeum létrehozására.

Sepsiszentgyörgy az iskola- és kórházalapítók városa, polgárai a tizenkilencedik században közadakozásból és gróf Mikó Imre adományából építették fel a székelyföldi tanulóifjúság szellemének pallérozását szolgáló iskolát, a Székely Mikó Kollégiumot, illetve a betegek gyógyítására hivatott Ferenc József Kórházat.

Sepsiszentgyörgy a vásárok városa. A hajdanán II. József császár engedélyezte Szent György-napi kirakóvásár ma újból messze földön ismert sokadalom.

Sepsiszentgyörgy a műemlékek városa, hiszen számos köz- és magán-

Sylvester Lajos

épület ékíti, amelyek közül jó néhányat Kós Károly tervezett.

Sepsiszentgyörgy a fészket rakni akaró fecskék városa – írta itt járta után Petőfi Sándor Szendrey Júliának. De nemcsak nemzeti költőnk, hanem Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Bartók Béla is meglátogatta. És tudom, elismerem, hogy az emitt felsoroltak csak parányi töredéket jelentik mindannak, amit Sepsiszentgyörgy lakóinak és az egyetemes magyar történelemnek jelenthet ez a város.

Biztos vagyok abban, hogy adásunk után a körünkben ülő Kónya Ádám nyugalmazott múzeumigazgató és tanár, két lábon álló és járó élő lexikon, aki ennek a városnak a pulzusa, minden emlékhelyének, utcájának, terének, házának és zegzugának ismerője, a tőle megszokott polgári udvariassággal, emígyen fog hozzám szólni: Kedves szerkesztő úrhölgy, tisztelettel megjegyzem... És én tisztelettel meghallgatom...

Ma, ezen a napon Sepsiszentgyörgy a szépteremtő művészek városa is, akiknek képviseletében körünkben köszönhetjük Kudelász Ildikó művésznőt, a mai Tamási Áron színház egyik alapító tagját.

Sepsiszentgyörgy ma a lelkiismeret városa, mert olyan elhivatott, meleg szívű pedagógus előtt tiszteleghe-

tünk, mint Bányai Edit, aki iparművészként a székely népviselet megmaradásáért is sokat tett.

Sepsiszentgyörgy az elhivatott emberek városa, hiszen körünkben tisztelettel köszönhetjük ezen a napon Csutak István nyugalmazott gyógyszerészt, aki több évtizeden keresztül ember- és lélekgyógyító munkájával szolgálta ennek a városnak a lakóit.

Sepsiszentgyörgy az emlékirók városa, hiszen ma fejet hajthatunk Gocz József és felbecsülhetetlen kutatómunkája előtt, mely a saját meghurcoltatásával együtt háromszéki magyar férfiak összesen 3006 évnyit kitevő második világháborús hadifogságáról ad számot.

Valamennyiük köz- és magánéleti magatartása erkölcsi mérce és példa lehet a ma élő és elkövetkező nemzedékek számára. Szeretettel köszöntöm mindannyiukat, és kívánok kortalan meghívottainknak fiatalságot a további évtizedekhez!"

A sepsiszentgyörgyi polgármesteri hivatal székháza, és ennek házasságkötő terme nem csak szép, a 20. század elejének polgári ízlését őrző, a családi ünnepeket a hivatali ünnepélyességgel összeházasítani alkalmas helyiség, hanem a „szocializmus építésének” ízlésvilágától elkülönülő esztétikai sziget. A helybeliek ezért is tartják ekkora becsben. A házasságkötő terem a város egyik szimbóluma, önmagában is üzenethordozó közvetítésére alkalmas, nem az úgazdag reprezentáció magamutogatására való, hanem, az ünnepi eseménynek biztosít megfelelő belsőépítészeti keretet. A rádiósok, Nagy Zsuzsanna és László Edit jól választottak, amikor ezt a termet tartották alkalmasnak a Városunk neves személyiségei rendezvény lebonyolításához.

Erről a házasságkötő teremről érdemes annyit elmondani, hogy a 80-as években, a Ceausescu-diktatúra legkeményebb időszakában született újjá, akkor, amikor Bukarestnek már nem volt szüksége egyetlen magyar vezető beosztású emberre sem. Orbán Árpád faipari szakszervezeti főmuftit is – egyébként személyes örömeire – hazasuppolták Háromszékre. A bukarestiek a jón kívül egyebet nem mondhattak róla – másképp valamiféle elhajlás, szakmai inkompetencia és ehhez hasonlók alapján kötöttek volna

útilaput a talpára, szóval Orbán elvtársat menesztették Bukarestből, s kárpozlásként municípiumi elnököt és városi párttitkárt csínláltak belőle Sepsiszentgyörgyön.

Orbán Árpád Gábor Aron szülővárosából, Bereckből származik – Bereck a 19. század második feléig magyar királyi város –, azt már csak a háromszéki jó tanulók tartják számon, hogy Gábor Aron nem csak ágyúöntő mester, hanem kiváló bútorasztalos is volt. Városi tanácselnökünk édesapja ugyan csak jó nevű asztalosmester hírében állt Felső-Háromszéken. Fia, Árpád is a faiparhoz, a bútorszakmához vonzódott, szakszervezeti ágazatvezetőként a feldolgozásban, bútorgyártásban járatos ember, így érthető, hogy a város első embereként új domíniumát a saját ízléséhez akarta igazítani.

A városháza egyik épületszárnyát a legjobb szakemberek – mérnökök, belsőépítészek – bevonásával felújította, és pazar házasságkötő komplexumot létesített. Az épület első emeleti szárnya ekképpen vált egy sok termes, több funkciós, az elvtársak ízlésvilágától teljességgel elütő, a „burzsoá-földesúri rendszer” – akkor a politikai vádiratokban ezt a formulát használták – ízlésvilágát őrző csodaépületté.

Ez a csoda nem csak három napig tartott, hanem a sepsiszentgyörgyi házasságkötő teremnek jó és nagy híre kerekedett, akkora, hogy ez éppen elegendő volt ahhoz, hogy Orbán ellen feljelentésekre alapozott eljárásorozatot indítsanak. A bukaresti elvtársak rajokba szerveződve, a helyi fennforgolókkal együtt működve vegzálták „Orbán elvtársat”, kígyót-békát rákiabálva (és jegyzőkönyvekbe foglalva). Három évig perelték. Azt talán mondanunk sem kellene, de megteesszük, hogy a kivizsgálók – valószínű feljelentők is – ma már mindannyian „forradalmárok”, erről bizonylatokat is fel tudnak mutatni, végtelenül büszkék, hogy az „ő idejükben”, a „szolgálati éveim alatt” ilyen „értékes megvalósítások” születtek, mint ez a házasságkötő terem. Orbán Árpádnak természetesen ki is törték a nyakát, annak rendje és módja szerint.

A 89-es fordulat idején éppen ez volt a szerencséje. Az első órák vonakodása után vállalta előbb a Nemzeti Megmentési Front me-

gyei elnöki tisztét – persze a lumpen figurák szidták, mint volt „nomenklaturistát” –, a következő ciklusokban a megyei tanács elnökeként a művelődési intézménylétesítés és -építés egyik markáns személyiségévé vált.

Nos, ez a rádiózástól távolinak tűnő kitérő azt szolgálná, hogy érzékeltessük: a rádiófelvétel helye a műsor sikerességének fontos eleme és támasztéka, egy ilyen helyiségnek a szó sokféle értelmében más az akusztikája, mintha egy közönséges, semleges, jellegtelen környezetben kerülne erre sor.

A rendezvényhez adott tehát a hangulatot biztosító, atmoszférateremtő építészeti környezet. Ez azonban nem elegendő. A rádiósok az ünnepélyességet a Művészeti Iskola diákjainak-tanárainak bevonásával biztosították. Ez az intézmény egyébként is a szereplésekre, fellépésekre szakosodott, tanulóinak titkos vagy nyilvános vágya a közszereplés, a színpadi fellépés, a pódium meghódítása. Kilennc diák lép fel, mond verset, rézfűvós trió Mozart-művet ad elő, a vonósok ugyancsak Mozarttal jelentkeznek, előbb egy legényke, Barabás Lajos, majd egy (majdnem nagy) kislány, Nagy Szende mond népballadákat. Fellépésüket rövid interjú zárja, a műsor minden hasonló mozzanatát, és ezeknek a fiataloknak, „műsoron kívül” sikerül a jelenlévőket megnevetető, illetve harsány kacagásba hajszólo frappáns válaszaikkal kellemesebbre hangolni a rádióadást. Az interjúalanyok már rutinos fellépők a szakmában, hazai és szomszéd országbeli versenyek megmérettetésein is részt vettek. Így könnyű – mondhatnók –, de éppen ez a lényeg, hogy ebből az „így könnyűből” színpadi tőkét teremtsünk.

Az ünnepséghez kell egy harmadik tényező is, maguk az ünnepelek: „a város neves személyiségei.” A műsormegnevezés nem vall túlzottan színporkázó fantáziára, a sepsiszentgyörgyi Pro Urbe-díjas idős barátaink viszont valóban közmegebecsülésre érdemesült színes egyéniségek. Az előzőekben részletezett hangulati tényezők őket is helyzetbe hozzák, a rádiós műsorszervező két hölgy, Nagy Zsuzsanna és László Edit erre rásegít, s az idősödő vagy idős emberek hozzáfíatalodnak az alkalomhoz.

Mondandójukból nem hiányzik a kritikai él, a sziporkázó humor, a kanyargós életutak egyik-másik szakaszának konfliktusos helyzetei is felvillannak.

Summa summarum: a téma, a szereplők, a helyszín alkalmas egybeválogatása egy kedves és hasz-

nos kamararendezvényt eredményezett. Részletező bemutatásunknak az is a nem titkolt célja, hogy a megváltozott körülmények között miként lehet egy sikeres kamararendezvényt összehozni, hogyan lehet a régi típusú piros abroszos-függönyös, kultúrház

unalom és banalitás helyett olyan hangulatú ünnepséget elővarázsolni, amelynek igen nagy földrajzi szórásban több ezer részvevője és részese lehet.

SYLVESTER LAJOS

Marketing tábor

A Közgazdász Klub (K GK) 2003. november 6–9-e között marketing tábort szervezett Torockón. Részvevők a BBTÉ és a Sapientia egyetem hallgatói, nagyrészt jövődóbeli közgazdászok, magyarországi egyetemisták és a Brassais Véndiák Alapítvány jóvoltából hárman képviseltük a Brassai Sámuel Gimnáziumot, mint a Közmag közgazdasági diáklap szerkesztői. 6-án vacsorára érkeztünk meg, és nagyon jó volt ez az időpont arra, hogy megismerjük egymást, és felkészüljünk a következő nap zsúfolt programjára. Rögtön vacsora után – bemelegítőként – egy érdekes feladatot kellett megoldanunk. Adva volt több reklám, a megalakított csapatok pedig szöveget kellett írjanak a reklámnak.

7-én reggeli után Matisz János, Szalay Gábor és Szepesi Béla Gazdasági prioritások az EU csatlakozás tükrében c. előadása Magyarország csatlakozásának várható hatásairól, illetve ennek hosszú távú céljáról, az életminőség javításáról szolt. Ugyanakkor bemutatták a Nemzeti Fejlesztési Terv programját, melynek 2004–2006 közötti fő célkitűzése az EU és Magyarország közti különbségek csökkentése. Ebbe besegíthet az ipari parkok létesítése, mely serkenetheti a térség gazdasági állapotát. Magyarországon 1997-ben indultak be ezek a parkok és jelenleg 152 ipari park létezik. Ezek közül igazából csak 30 működik megfelelően. Optimális, ha egy 40-50 km-es körzetben legalább egy ipari park létezik.

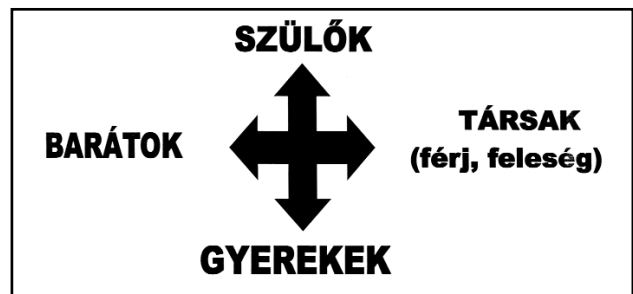
Ebéd után pedig Csák János tartott előadást arról, hogy egy vállalat számára mi a siker és, hogyan éri el ezt, illetve bizonyos vállalatok miért sikeresek és mások miért nem? Siker, ha a fogyasztó azt gondolja termékünkről, amit mi szeretnénk. Ennek befolyásoló tényezői a pénz, ötlet (stratégia, szükséglet, marketing), technológia és a munkaerő (ember, minőség).

Ha jó a gondolat, akkor azt bárki valamilyen formában pénzre válthatja. Pusztán a pénz nem magyarázza, hogy miért jobb egy vállalat, mint a másik.

A stratégia bizonyos mértékben másolható, tehát ez alapján sem tudnánk megmagyarázni azt, hogy

egy vállalat miért sikeres, és a másik nem. A technológia pedig megvásárolható. Az egyetlen tényező, amely valójában magyarázatot ad arra, hogy miért sikeresek egyes vállalatok: az a humán tényező, és ezen belül is az emberek közti együttműködés a döntő. Akkor beszélhetünk egy igazán sikeres vállalatról, vállalkozóról, ha ez egyidejűleg jó viszonyban van a mellékelt ábrán szereplőkkel, és egy egyensúlyt tud kialakítani köztük.

Ez a viszony a magánéletben is megállja a helyét, akkor beszélhetünk egy igazán sikeres magánéletéről, ha jó viszony és egyensúly áll fenn a következők között:

Van egy olyan felfogás a gazdasági életben, hogy mindegy milyen módszerrel keresed meg a pénzt, ameddig jóra fordítod (pl. adományra). Igazán csak akkor beszélhetünk egy sikeres vállalatról, vállalkozóról, magánemberről, ha a pénzkeresési módszere becsületes és felhasználása is hasznos a társadalom számára, ugyanakkor az adakozásnak is személyes vonása kell legyen.

Kis szünet után Farkas Mária tartott előadást a tévéreklám fontosságáról és előnyeiről, főleg a Duna Televízió esetében.

8-án reggel a Transindex főszerkesztője, Kelemen Attila előadása következett az audit-rendszerekről illetve az internet által ajánlott reklámozási lehetőségekről. Megtudtuk, hogy Romániában az egyetlen magyar lap, mely auditál, az a Bihari Napló. Ugyanitt szó esett az internetes tartalom piacáról, amely portálokból és on-line szolgáltatásokból áll. Romániában nincs lényeges portál, Magyarországon kettő is van (Index és Origó). Délután a Budapesti Közgazdasági Egyetem tanárai tartottak előadást Piaci verseny és reklámgazdaság szociológiai és pszichológiai szempontból címmel, melyből kiderült, hogy sok vállalat csakis azért reklámoz, mert más is azt teszi, és feltételezhető, hogy a reklám nem befolyásolja lényegesen az eladásokat.

Az utolsó előadást Vártai Béla tartotta a Bankmarketingről. Részletezte a 38 romániai bank szolgáltatásait és ezek piaci magatartását. Este sor került a záró bulira. 9-én, vasárnap reggel jöttünk haza. Reméljük, hogy jövőre is sikerül a szervezőknek összehozni a tábort.

PLEȘA RÓBERT

Duna Televízió

A Duna Televízió volt az első magyar műholdas televíziós csatorna. 1992-ben egy bérelt francia közvetítő kocsiból kezdte meg adását. Már 1993-ban megépült egy stúdió, mely átvette a felvételkészítés és az adás lebonyolításának szerepét. Az első komoly technikai beruházás egy közvetítő kocsinak beszerzése volt 1994 novemberében. Ez a kocsi 3 kamerával és 3 videomagnóval rendelkezett.

1995-ben a Duna Televízió átköltözött Budapest I. kerületébe, a volt Nikex székházba. Az itteni 4000 m²-es épülettömb már megfelelt a szerkesztőség igényeinek és lehetővé tette egy irodaépület kialakítását. 1995. augusztus 11-én volt a Duna Televízió első adásnapja, amelyet már a budapesti épületből közvetítettek, sajnos mivel az új stúdiók csak két év múlva épültek meg, ezért ezt az adást is közvetítő kocsiból továbbították.

1997 novemberében felépült az 5 kamerás felvételi stúdió, az adás-lebonyolító és a technikai központ. Mindhárom rendszer a kornak megfelelő csúcstechnikával rendelkezett. A stúdiók átadásával felszabadult a közvetítő kocsin és ennek következtében a kocsi teljes felújításon ment keresztül, hangrendszere kibővült és kapott egy hatodik vezeték nélküli kamerát. Kibővült utómunkálati és grafikai rendszerük is.

1998 novemberében megteremtették a Duna Televízió sztereo hangszugárzásának feltételeit. 1999 januárjától a sztereo sugárzás rendszeresen zajlik.

1999 januárjában a Duna Televízió napi grafikai igényeinek maximális kielégítésére egy új nagy teljesítményű célberendezést helyeztek üzembe, a Quantel Paintbox Bravot.

2001 februárjától ismét egy újabb korszerű eszközzel bővült a Duna Televízió technikai bázisa a

Az öböl

Híradó stúdióvezérlővel. Az ötkamerás rendszer tervezése, építése és átalakítása belső erőforrásokból valósult meg, melynek eredményeképpen minden igényt kielégítő stúdió született.

A Duna Televízióban már 1998 októbere óta működik a szinkron stúdió. Kialakításakor főképpen az a cél vezérelte a szerkesztőséget, hogy ebben a műfajban, az utóbbi időben leromlott magyar nyelv és beszéd szépségét és tekintélyét visszaállítsák. A Duna Televízió a szinkronstúdió létrehozásánál a gazdasági megfontolások mellett a minőségre törekszik. Többféle stílusú és műfajú filmet szinkronizálnak a szakma legkiválóbb rendezőivel, de megadják a lehetőséget fiatal és ígéretes szinkronrendezőknél is.

TUKÁCS FÁBIÁN

A piaci verseny és reklám pszichológiai és szociológiai szempontból

Ezzel a címmel tartottak előadást Torockón Szántó Zoltán és Kovács Zoltán a Budapesti Közgazdasági Egyetem professzorai. A pszichológia azt állítja, hogy a reklámhoz attitűd szempontból viszonyulunk. Feltevődött az a kérdés, hogy érdemes-e a vállalatok szempontjából befektetni a reklámba. Londonban például több olyan reklámot készítettek, melyeknek fő célja a dohányzásról való lemondás. Több terhes anya aktfotóját mutatták be és az ezt mellékelő szövegek a dohányzásról való lemondást ösztönözték. A reklámok sikere valójából nem a mellékelt szöveg minőségén, mondanivalóján alapult, hanem a hatása a terhes anya hasának a nagyságán múlott. A reklámpszichológia olyan módszereket, technikai elemeket használ, amely megcélazza az egyén mentális struktúráját, vagyis a csomópontokat, melyeknek központja az agy.

Ebben az esetben fontos elemezni a Yale Egyetem által kidolgozott programot, amely azt állítja, hogy a

reklám hatékony, ha bizalomkeltő. Ez az állítás abban az esetben igaz, ha nem túl lényeges dolgot ajánl nekünk. Amikor már számunkra lényeges dologról van szó, akkor nem feltétlenül a hitelességen van a hangsúly.

Szociológiai szempontból a reklám olyan vállalatoknál, mint például a Coca Cola, nem nagy jelentőségű. Legalábbis ha elemezzük azt, hogy miért vásárolnak az emberek Colát, az okok kis százaléka fogja azt mutatni, hogy a reklám győzte meg a termék megvásárlásáról. Így tehát a Coca Cola nem kellene reklámozzon, mert az eladásait kis mértékben befolyásolja. Viszont ha nem reklámozná, és minden gazdasági szereplő körülötte reklámozná, akkor negatív hatást keltene a vásárlók körében, és ezzel csökkennének eladásai. Így hát a Cola kénytelen reklámozni, nem azért, hogy növelje eladásait, hanem azért, hogy a csökkenést meggátolja.

PAP NOÉMI

Berei Soó Rezső emlékévé

Centenarium itt és ott, avagy: ott és itt. Anno Domini 2003

Kezembem tartok egy meghívót, egy leporelló-szerű nyomtatványt, miközben Szász Endre neves-nemzetes festőművészünkre gondolok, ahogyan Pálfalvi Nándor: Varázslatos Hargita (Bp., 1990) könyvében megírta.

Idézem a meghívó/leporelló belső szövegét: „Tisztelettel meghívjuk a Farkasréti temetőben dr., dr. honoris causa Soó Rezső akadémikus, kétszeres Kossuth-díjas botanikus születésének századik évfordulójának emlékére rendezett koszorúzási ünnepségre. A megemlékezés időpontja 2003. augusztus elseje, délelőtt 11 óra. Találkozás a temető főbejáratánál 10.45 perckor.

A koszorúzást követően 11.30 perckor a temető főbejáratával szemben lévő Mindszentek templomban Szederkényi Károly plébános tart rövid megemlékezést. Ezt követően Sirák Péter orgonaművész, a templom új, olasz típusú orgonájának készítője hangversenyt ad Soó Rezső akadémikus emlékére.

A Margit-szigeten lévő Soó Rezső sétányon a tervezett emlékfá ültetés a rendkívül száraz nyár miatt későbbi időpontban lesz, melyről külön értesítést küldünk.”

Leülök és tűnődöm. Böngészve a meghívó sorait – miközben (fél)szemem a számítógép képernyőjét figyeli – a régi csíki skandalumok jutnak/zúgnak eszembe/fülembe: „Udvarhelyre nem megyünk...” (!?) és lám, ha késve is, de a drótposta révén értesítenek, hogy a ro-posta hagyományaihoz híven késik az értesítés, tíz napot a meghívó, a hír adás (híradás). És lesz a vármegye dísztermében tudományos emlékülés, utána emléktábla avatás/koszorúzás és lesz egy botanikai zarándoklás (túra) a székelység szent hegyére (a geológus Bányai Jánostól való jelző), a Hargitára, fel egészen a csúcsig, 1801 m-ig, az Ivó patak mentén a Madarasi Hargitára.

Akkor mi is oda megyünk! Döntünk. Az anyaszékbe, Székelyudvarhelyre, a Hargitára. „A honnét” beláthatjuk a szülővidéket, az egész Székelyföldet: Udvarhelyt, Csík-, Gyergyó- és Kászonszéket, no meg Háromszéken túl a Barcaságot, Marosszákon túl Aranyost is, el egészen a Székelykőig, láthatjuk a Gyimesi-hegyek ormait, sőt jó idő esetén még a tenger tükre „vízi délibáb” is ád”. A döntést meghoztuk: az ügy megfo-

Megkoszorúztuk a „legnagyobb székely” Orbán Balázs síremlékét is Szejkefürdőn

gant: „vették a lapot, vették az e-mailt”. S lám van még ki hont áll a Hargitán.

De ki is volt a Berei előnevet is szívesen szignáló Soó Rezső? Cítálom a szócikket a Biológiai lexikon IV. kötetéből: „Soó Rezső... botanikus, a debreceni, a kolozsvári, majd a bp.-i egyetem tanára, az MTA tagja, kétszeres Kossuth-díjas. Kimagasló kutatási eredményeket ért el a növényrendszertan és a geobotanika terén. A magyar növényföldrajzi iskola kialakítója, a növényzet és a környezet kölcsönhatásainak vizsgálatán alapuló fitocönológiai kutatások megindítója. Feldolgozta a Mátra, a Tiszántúl, a Székelyföld, a Bükk és a Nyírség flóráját, összeállította Balatonvidék, a Tiszántúl és a Nyírség növényföldrajzát. Számos dolgozata foglalkozik az egyes nemzetségek (Melampyrum, Rhinanthus, Alchemilla, Potamogeton) és családok (Európa és a Mediterrán orchideái) rendszeres feldolgozásával, fajkeletkezésükkel és ökológiájukkal.” Foglalkozott a növények fejlődéstörténetével: új fejlődéstörténeti rendszert dolgozott ki. A szócikket kiegészítve Máthé Imre (1911–1993) – debreceni tanársegédje, majd professzor- és akadémikustársa – a Soó Rezső halálakor írt nekrológ első mondatával: „Soó Rezső a magyar és nemzetközi botanikai tudományok kimagasló vezéralakja, Székelyudvarhelyen 1903. augusztus 1-én született székelység családból.”

Emígy dokumentálódva, Vofkori László a Székelyföld útikönyvében (Bp., 1998) Soó Rezsőt

Soó Rezső szülőháza az emléktáblával

Székelyudvarhely jelesei közt említi. Helyesen, mert itt született a Bethlen utcában. És még áll a ház, toldom meg, hálstennek a városrendész nem tervezett helyébe szupermarketet és elkerülte a várost-falut rombolók figyelmét is, mert nem tudták.

Kovács J. Attila, a szombathegyi Berzsenyi Dániel Főiskola professzora 2002. június 28-án írt emailjét idézem: „A Soó Rezső emléktábla ügyét messzemenően támogatom, hisz egymástól függetlenül is ugyanarra gondoltunk. Soó Rezső szülőháza Székelyudvarhelyen az egykori Bethlen utcában van, az unitárius templom, a református temető kert és a haj-

dani Szabó Károly vendéglő között. 1977-től óvoda... A város bizonyára engedélyezni fogja az emléktábla feltételét.”

Nos engedélyezte, támogatja, megvalósítja az ügyet. Tamásit idézem: „Bármelyik dombon áll a pásztor, ugyanazt a nyáját vigyázza.” Találkozunk a szülőháznál! Ez ügyet – többek között – olyan jeles Soó Rezső tanítványok támogatják, jelenlétükkel megtisztelik a helyszínt, – a Napsugár óvodánál, a Vármegye házában, a Hargitán – mint Borhidi Attila, akadémikus, Széchenyi-díjas professor, aki tanára tiszteletére még 1973-ban, Kubában a tudomány számára feltárt mirtuszt

Eugenia sooiana Borhidi (sp. nova) nevezte el. Most professzora születésének századik évfordulójára a Mexikóban, az oaxacai indiánok földjén feltárt búzérfélét, Arachnothryx sooiana Borhidi (sp. n.) néven vezette be a világ tudományosságába. Ez utóbbit, a spanyol nyelven az Acta Botanica Hungarica 2003/1–2. számában megjelent közleményt, ekként zárja: „Hanc speciem in honorem professoris Rezső Soó in botanica taxonomica et systematica atque geobotanica et fitosociologia excellentissimi in occasione centennarii natavitis dedicavi.”

MIKLÓSSY VÁRI VILMOS

Hogyan lettem ex libris gyűjtő?

Tollvonások Berei Soó Rezső arcélehez is

Lappangó „vírusfertőzéssel” kezdődött. 1953–58 között a Bolyai Tudományegyetem biológia-kémia szakos hallgatója voltam, s mint szegény (de „élelmes”) ifjú, már I. éves koromtól az egyetemi diák-szervezet által működtetett jegyzetszorosító műhely bedolgozója lettem. NB. Az átlagot kissé meg-

haladó rajzkészségem révén a litografált jegyzetekhez ún. tojáspapírra könnyedén rajzoltam ábrákat, a stencil sokszorosítású (főleg fizika és kémia) jegyzetekbe pedig a szerzők vázlatos ceruzarajzait tussal kihúzott műszaki rajz-szerű ábrákká kellett átdolgozni, tulajdonképpen illusztrálni. A műhely vezetője Krizsó Kálmán bácsi, az akkor 64 éves nyugalmazott nyomdász volt, aki szakmájának nemcsak szerelmese, de nagyon igényes művelője is volt, hiszen a gyomai Kner nyomdában sajátította el Gutenberg találmányának csínját-bínját. Atyai jó barátom lett, s minthogy bibliofília iránti vonzalmamat hamar felfedezte, megajándékozott egy kis formátumú, maga írta, szerkesztette-nyomtatta, alig tenyérnyi albumával, címe: Könyv és könyvjegy. Nem is egyetlen példányt adott, hanem mindjárt hármat, azzal a megjegyzéssel, hogy ha valaha kedvet kapok az ex libris gyűjtéshez, az albumban levő lapokat nyugodtan felhasználhatom cserepéldányoknak. Kétfőnek valóban az lett a sorsa, de egyet ma is őrzök hálás hűséggel, csakúgy, mint A nyomdászat dicsérete versekben című kis, szintén 1945-ben megjelent kötetkét. Nem közömbös azért példaként néhány nevet felsorolni a 12-ből, akiknek ex libriseit tartalmazta a kis album: Demeter János, Gál Kálmán, Horváth István, Jordáky Lajos, Lakatos István, Nagy István stb. Nos, ez a kis album volt a kezdőmondatban említett impulzus, mely aztán az Egyetemi Könyvtárban tetőzött, miután Soó Rezső kétszeres Kossuth-díjas botanikussal felvettem a kapcsolatot, akiről tudtam, hogy a legnagyobb és legigényesebb magyar ex libris gyűjtő, 80 000 szakszerűen rendezett könyvjegy boldog tulajdonosa. Nos, ezt a gyűjteményt ő még életében a budapesti Iparművészeti Múzeumnak adományozta, ahol ma is nagy becsben őrzik, sőt időnként kiállításokat is rendeznek belőle. Joggal írhatta róla Galambos Ferenc, a másik legjelentősebb magyar ex libris gyűjtő és szakíró, hogy „ezzel az adományozással Európa ex libris szempontból leg-

Várkonyi Károly tollrajza

Bordás Ferenc fametszete

gazdagabb múzeumává tette a megajándékozott intézményt, és neve méltán foglalhat helyet a magyar művészeti múzeumügy nagy mecénásai, Széchenyi Ferenc, Ráth György, Hopp Ferenc, Majovszky Pál, Precopius Béla stb. névsorában”.

Az 1960-as évek közepe táján érett oda az idő, hogy Krizsó bácsi alapvetésével komolyan kezdhettem foglalkozni. Mert az egyetemi könyvtár belső munkatársaként a könyvraktárban egyre több ex libriszel felvértezett könyv került a kezembe, s mint-hogy egyik idősebb kollégám – Nussbaum Laci – biztatására, őt utánozva elkezdtem jövedelemkiegészítő cikkecskéket publikálni akkori napilapunkban, az Igazságban, elhatároztam, hogy írok egy színes kis ismertetőt a könyvjegyekről. Be kell vallanom, hogy a szerencse is mellém szegődött, mert akkortájt bukkantam rá a kolozsvári ószeren – ahová hétvégeken ki-kinéztam – a Debrecenben negyedévenként megjelenő Magyar Exlibris című folyóirat II. évfolyamára (1936), amit persze azonnal megvásároltam, noha jó borsos árat szabott rá az eladója. Hazatérve láttam, hogy valóságos kincsesbányát rejtenek számomra a folyóirat lapjai. (Érdeemes megjegyezni, hogy a kolozsvári Egyetemi Könyvtár állományában sem szerepelt, azóta sincs...) Onnan tudtam meg, hogy Debrecenben a két világháború között élt és prosperált az Ajtósi Dürer Céh nevű egyesület, a megvásárolt folyóirat alcíme pedig lakonikus egyszerűséggel közli, hogy „A művészi grafika és grafikai gyűjtés negyedévi folyóirata.” Azt is onnan tudtam meg, hogy főmunkatársa Berei Soó Rezső. Órála pedig bőségesen rendelkeztem ismeretekkel, hiszen legkedvesebb egyetemi professzorunk (akkor a kar dékánja is), Csűrös István igen magas piedesztálra helyezte előttünk a kétszeres Kossuth-díjas akadémikust. Az ő irányítása mellett szerzett doktori címet 1944-ben, amikor is az ún. rövid magyar világ idején Soó Rezső a Ferenc József Tudományegyetemen a növénytan katedra meghívott tanszékvezető professzora, valamint a kolozsvári Egyetemi Botanikus Kert és Múzeum igazgatója volt, sőt egy ideig ott is lakott a Majális utcai intézetben. Nos, Csűrös tanár úr akkor Soó Rezső Fejlődéstörténeti növényrendszertan című rendkívül értékes, több kiadást is megért egyetemi tankönyve alapján adta elő nekünk, az akkori II. éves hallgatónak 1954–55-ben a scientia amabilis epitheton ornamenszal (is) jelölt – valóban –

kedvenc tantárgyunkat. Mindörökre hálás szívvel gondolok rá, mert gyakori tanulmányi kirándulásainkon nemcsak megszerettette, de meg is ismertette a spontán flóra legjellegzetesebb képviselőit; így aztán ha sorsom úgy alakult is, hogy tanult szakmámtól meglehetősen távol tevékenyked(t)em, egy-egy hétvégi kiránduláson azért mai napig jó érzés „néven szólíthatni” a vadon termő vegetáció rendszertanilag kulcsfontosságú génuszainak vezérfajait.

Vettem hát egy mély lélegzetet, s arra is hivatkozva, hogy Székelyudvarhely nekem is adoptált szülővárosom, hiszen II. elemitől érettségiig ott éltem, s hivatkozva persze Csűrös István kedves professzoromra, akitől máig is őrzök néhány nevemre dedikált könyvet, bekopogtattam Budapestre Soó professzorhoz egy tanácskérő levéllel, hogyan is induljak el. Ekkor már nekem is volt néhány rangos, nevemre készült könyvjegye, mert a korosztályomhoz tartozó ifjú grafikusok (Deák Ferenc, Cseh Gusztáv, Árkossy István, a Vajdaságból Andruskó Károly, később Feszt László, Bardócz Lajos, majd Gy. Szabó Béla is, amikor megtudták, hogy miben töröm a fejem, szívesen készítettek egy-egy könyvjegyet, olyanokat, amivel nem vallottunk szégyent a nagyon színvonalas nemzetközi szférában sem. Soó Rezső professzor úr pedig postafordultával igen szívélyes együttérzésről tanúskodó levélben válaszolt, megköszönve az általam küldött 5–6 ex librist. Örömmel üdvözölte szándékomat, de azt is jelezte, hogy már felhagyott az aktív gyűjtéssel (ennek ellenére 15 igen szép fametszetű lapot mellékel leveléhez, melyek ma is féltve őrzök kincseim). Tájékoztattott arról, hogy Budapesten 1959 óta működik a KBK (Kisgrafika Barátok Köre), évharmadonként megjelenő Értesítőt adnak ki. Azt ajánlotta, hogy forduljak a kör titkárához, Réthy Istvánhoz. Kapcsolatfelvételünk hamarosan barátsággá nemesedett. Nemsokára beléptem a KBK-ba elláttak jó cseretársak címeivel. Sajnos, Réthy István pár év múlva meghalt, de aki helyébe lépett, Király Zoltán költő – hosszú ideig a szófiai magyar követség kulturális attaséja – ugyanolyan jó barátom lett. Nagyjából egy korosztályhoz tartozunk, így azután ma is, ha lassúbb járatra kapcsolva is, csak-csak ápolgatjuk a kisgrafika iránti elkötelezettségünket, és büszkén megvalljuk, hogy egy kicsit a Soó Rezső-kultusz jegyében is. Kiállításokat is rendezünk időnként. Amikor például 2000 nyarán Budapesten a Szentháromság tér 6. szám alatti épületben, a Magyar Kultúra Alapítvány székhelyén egy szép napfényes nyári délutánon Magyar exlibris itthon és a nagyvilágban címmel Miklóssy Váry Vilmos vácrátóti botanikuskutatóval közösen rendezett tárlatot nyitottunk meg Nagycsütörtök napján, a kis katalógus-szórólap címlapján Várkonyi Károlynak a Soó Rezső professzor nevére készített igen kifejező, beszédes ex librisét helyeztük el.

Mínhogy Berei Soó Rezsőnek az idén augusztus 1-jén volt születési centenáriuma, Krónika című napilapunkban Berei Soó Rezső emlékezete címmel közöltem egy amolyan számvető cikket. Elképzelésem az volt, hogy írásom több nevére készült lappal legyen aládúcolva. Sajnos, terjedelmi okokból mindössze egy könyvjegye jelent ott, akkor meg. Bízom benne, hogy most ezt a csorbát is kiköszörülhették.

A szépművészet hármás útján

Signo

A szitakötő álma

Orbán István munkásságát szemlélve három jól elkülöníthető, de egymással azért szoros összefüggésben levő, egymást támogató tevékenységi vonal rajzolódik ki: a művészi, a pedagógiai és a művészetszervezői. Nem könnyű mindhárom vonalon helytállni, minőségileg alkotni, de amint azt az akkurátusan összeállított életrajza tanúsítja, kitartó munkája eredményeinek gazdagsága bizonyító erejű.

Grafikusként a kompakt kompozíciók világában alkot egyedül, rajzait nézegetve szövetszerű képi világ bontakozik ki előttünk. Sohasem lehetünk biztosak abban, hogy a csak épp jelzett formák most bukkannak-e fel a formaelőttiségből a keletkezés horizontján, vagy épp eltűnőfélben vannak a konkrétumot meghaladó elvonatkoztatási szint vonalán túl. Azt is mondhatnánk, hogy a művész elrejtje előlünk a tiszta formákat, hagyja, hogy a bonyolult összefüggéseiből mi hámozzuk ki a magunk kedve és tudása szerint, azt a megfoghatatlan lüktetőt, ami képi kelletárának alapját alkotja. Jóllehet többnyire nem figuratív alkotások ezek, mégis mind a nagyon kis részletek, mind az átfogó egész életszerűsége sugall a mikroszint pezsgése, nyüzsgése és a makroperspektíva lélegző hullámszerűsége által.

A munkák másik jellemzője a hangsúlyos fény-árnyék játék. Am ez is sajátos módon valósul meg: a fény sosem közvetlen formájában jelenik meg, hanem mindig visszavert, egy tárgy, egy sejtelmes alak hajlatát emeli ki, villantja elénk mindig erős árnykeretbe foglalva. Ha összekötöm a gyakori holdmotívummal, talán nem túlzás a feltevés, hogy Orbán István grafikai reliefsjein a holdfény játszik a mintázat titokzatos árnyaival.

A felszínen látszólag kusza halmazok, az egymást furcsán tükröző, megsokszorozó elemek egy mélyebb szintet engednek sejtetni, ahol minden, ami kibomlott összeér, determinisztikus összefüggések formálják egészé és tartják egyben ezt a sűrű szövésű magánvilágot.

A kompozíció néhol barokkos, néhol szecessziós érzületű túlzásfoglalása ritkán válik nyomasztóvá – olyankor is a cím vagy a képbe rejtett szavak keltik a nyomott hangulatot –, legtöbbször azonban a zene, és ezen belül is a klasszikus zene telítettségét, részletgazdagságát, gördülékeny folytonosságát hordozza magában a játék és komolyság ellentmondást túlhaladó szintézisében.

Egyedi Orbán István-i vonás, ahogyan az írást szerkeszti képpé, nevek, szavak, mondatok, versek bukkannak fel és vesznek szem elől rajzaiban. Újabb egybeformáló, szintetizáló példával állunk szemben akkor, amikor a plasztikai és a logikai világ egymásba játszatását csodálhatjuk. A képiség és a szövegszerűség egyszerre fejt ki hatását, kiegészítve egymást, a kényes alá- fölérendeltségi viszonyt mellőzve. A betűk képe befolyásolja a szöveg üzenetét, és fordítva, a szavak beleszólnak a kép logikájába, vezetnek a befogadót, együtt teremtik meg a kívánt hangulatot. Több évezredes hagyományt idéznek ezek a szignók vagy grafikai versek a képrástól a

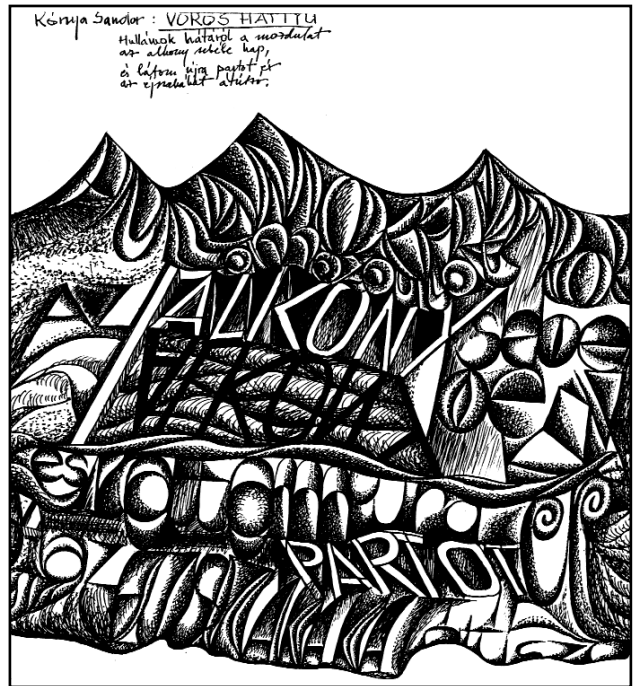
Önarckép

művészi kalligráfiáig, olyan többletét kínálva a szöveg és kép elegyének, amely – Bíró Béla esztéta szavaival – a logika mellett a létezés alogikus (logikán túli, de korántsem logikátlan) aspektusait is képes megragadni.

Tanárként Orbán István azt vallja, hogy a mai művészet – és ezen belül a képzőművészet – befogadásához elengedhetetlenül szükséges, hogy a vizuális jelek kommunikációs struktúrákba való rendezésének mikéntjét, egyszerűsítve a képzőművészet ábécéjét már kicsi korban elsajátítsák a gyerekek, másképp művészeti analfabéták maradnak. A Báthory Gimnáziumban 18 osztályból közel 550 diákot nevel a szépművészetek megértésére, megszeretésére. Diákjai hazai és nemzetközi szinten bizonyítanak, Németországtól Japánig szerepelnek rajzaikkal, díjakat szereznek. A Korunk a legjobb munkákból A gyermekek és a NATO címmel színes könyvet jelentetett meg. Évente 7-8 diák vesz részt a Duna Televízió alkotótáborában. Témaválasztásuk nagyon aktuális, többek között a: Tiszta környezet – szennyeződés, Víz világnapja, NATO, Mátyás-napok jelentek meg témákként.

Művészetszervezőként legfőképp Balaskó Nándor és felesége Osváth Zsuzsa művészi hagyatékának ápolása és népszerűsítése a célja Orbán Istvánnak, de rendezett kiállítást és tanulmányt szentelt Kádár Tibornak, a kolozsvári főiskola „rebellis üstökösének” is. A Balaskó-életműből eddig két kötetet rendezett sajtó alá: a Lélekmadarak címűt, amely a Németországban elhunyt művész portréit, tájkrokiit tartalmazza, valamint az Akt címűt, amely aktokat, aktvázatokat tartalmaz nagy választékban. Mindkét könyv a Művelődés műhelyében készült. Ugyancsak a Balaskó-hagyaték népszerűsítését szolgálják a kolozsvári és más városokbeli kiállítások, ahol a fennmaradt képzőművészeti alkotások mellett, Balaskó Nándor néprajzi gyűjtéseivel is megismerkedhet a közönség.

SÜTŐ FERENC

Graphic-poiesis

Kapaszkodó

Orbán István életrajzi adatai

1953. január 15-én született Kolozsvárt.
Középiskolai tanulmányait a Brassai Sámuel Gimnáziumban végzi, rajzot Váczy Margit tanárnőtől tanul, közben jár Macskássy József szabadiskolájába.
1975-ben végzi a Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola rajzpedagógia szakán kitűnő eredménnyel.
1975–80 között a Szatmár megyei Kökényesen tanít.
1980–98 között Kolozsváron dolgozik cég- és reklámfestő műhelyben. Szabó Csaba és Benczédi József portréfilmét készíti róla.
2000-től a kolozsvári Báthory István Gimnázium képzőművészeti nevelés katedráján teljes jogú tanár.

Egyéni és csoportos kiállítások

- 1968, 1969. Kolozsvár: diákkiállítások.
1970, 1971, 1972. Kolozsvár: egyéni kiállítások a Brassai-hét keretében.
1975. Kolozsvár: diplomamunka-kiállítás. Szatmárnémeti: megyei tárlat.
1976. Szatmárnémeti: Őszi Szalon.
1977. Szatmárnémeti: Tavasz Szalon. Őszi Szalon.
1978. Szatmárnémeti: Tavasz Szalon.
1980. Kolozsvár: Győzelem Klub – egyéni tárlat.
1980–1986. szövetségi kiállítások.
1986. Bukarest: Művészetek Szalonja.
1998. Zsobok, Kolozsvár: III. Nemzetközi Alkotótábor kiállításai.
2000. Kolozsvár: Korunk Galéria – egyéni kiállítás. Kovászna: Csoma – Az idő arcai, kövek. Tállya: Közép-európai Alkotótábor. Siklósi vár: Együtt a Kárpát-medencében. Kötődés és kapcsolódás határok nélkül.
2001. Kolozsvár: Megyei grafikai és iparművészeti tárlat. Dunakeszi: Millenniumi tárlat. Budapest: Óbudai Művelődési Központ, San Marco Galéria. Kolozsvár: Báthory-napok – egyéni tárlat. Kolozsvár: Művészpédagógusok tavaszi szalonja. Érszalacs: Érmelléki tavasz – egyéni kiállítás. Székelyudvarhely: Művésztanárok alkotótábor. Budapest: Régiók millenniumi találkozója a képzőművészetben. Tállya: Közép-európai Alkotótábor. Kolozsvár: EMMÉ képzőművészeti tárlat. Szováta: 10 éves a Pedagógusszövetség.
2002. Kolozsvár: Megyei grafikai és iparművészeti tárlat. Csíkszereda: RMPSZ vándorkiállítás. Kolozsvár: Világhírnév – kirakat-kiállítás. Kolozsvár: Művészpédagógusok tavaszi szalonja. Kovászna: Csoma – Ritmus. Kolozsvár: Fadrusz-napok. Kolozsvár: EMMÉ képzőművészeti tárlat. Kolozsvár: a Barabás Miklós Céh évi tárlata.
2003. Kolozsvár: Megyei grafikai és iparművészeti tárlat. Kolozsvár: Amici Amaryllis 1993–2003. Kovászna: Csoma – Kapu. Olaszfalu: Bakony–Balaton Nemzetközi Alkotótábor. Tállya: Tokaj-hegyalja VIII. Borverseny. Kolozsvár: Művészpédagógusok őszi szalonja. Kolozsvár: EMMÉ képzőművészeti tárlat.
2004. Kolozsvár. Megyei grafikai és iparművészeti tárlat.

Egy szökőkút zenéje

Holdas éj

„Minden impresszió...” A halottal együtt érző természet

„Megölte valaki magát,/ Az hozta ezt a rít időt.”
(Petőfi Sándor: Téli világ)

A népi halálkultúra és halálélmény különös jelenségeiről, mélységeiről próbál szólni ez az írás. Különösek, mert nem tartoznak szorosan a rítusok körébe, az emberek tudatában egyike-másika csak lappang, de adott helyzetek reaktualizálják. Mások talán megdöbbennek, összerезzenek fölötük, de mert nem tartoznak a halálélmény fő vonulatához, át is lépnek rajtuk, aztán vannak, akiknek szóhasználatában szólásmondként rögzülnek.

Hiedelmek vagy narratívumok? Egy kicsit mind a kettő, de inkább az első, mert hagyományozódó, olykor sztereotip, racionálisnak tűnő ok és okozati rendszerben működő megítélései mindig egy aktuális halálesetnek. Narratívumok olyan értelemben, hogy illusztrálják az öt érzékszerv fölötti érzékelését a halálnak, különösen finom percepcióját az elmúlásnak.

A csíkszentdomokosi halálkultúráról írt monográfiában (Menj ki én lelkem a testből. Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson. Csíkszereda, Pallas Akadémia, 1995) ezeket halálhoz kötődő hiedelmeknek tekintettem.

A síró harangok

A halál hírül adtának Szentdomokoson ma is csaknem kizárólagos eszköze a harangszó. Gyászjelentést (szomorú jelentést) nem nyomtatnak, az újságban az utóbbi időben lehet látni egy-egy helyi halálesetet. A harangokat a haláleset bejelentésétől számított első déli harangszó után húzzák meg, a faluban egységesen értelmezett kódrendszer szerint. A szaggatás, merthogy így nevezik az első hírüladást, első „versére” azért figyelnek oda, mert abból megtudják a halott korát és nemét. Ez így történik csaknem mindenhol, viszont Szendomokoson

a harangszó sokkal több, mint pusztán híradás egy halálesetről. Ezt a többletet pedig nem a család „rendeli” a harangozótól, hanem a közösség hallja bele vagy hallja ki a harangszóból. Az adatközlők sokaságának vallomásaiból úgy tűnik, hogy a szaggatás idején, közvetlen utána valami különös borzadály-kíváncsiság-talány keveredése, pszichés tünete fut át a falun. A közösségi lelki állapotot összegező mondat: „Vajon ki halt meg?”

A harangszó, a hallott és vélt hangszín interpretációja a képzetársítások, találgatások sorát indítja el. Szentdomokosi adatközlők vallomásaiból idézek:

„A harangszó megkülönbözik. Hogy a Jóisten akarja-e, nem-e, hogy-e, de amikor a harangok erőst sírnak, zúgnak, azt mondják, hogy fájdalmas halott van. Az, hogy nagyon fáj a hozzátartozóknak, s aki meghalt, annak es fáj az elválás. Azt édesanyám es mindig mondta – közel laktunk a templomhoz –, hogy »Istenem, Istenem, hogy sírnak a harangok!

Nem tudjuk ki halt meg, de valaki olyan halt meg, hogy keserves.«.

„Amikor sírnak a harangok, akkor azt mondjuk, hogy valaki fájó halt meg – fiatal –, vagy valaki ártatlan, akiért sírnak erősen a harangok. Az egy olyan jel, ami a falu felé szól. A falu még nem es tudja talán, hogy ki halt meg. Ha a mezőn vagyunk s úgy halljuk, mondjuk, valaki olyan halt meg, hogy sírassák a harangok.”

„Ha szomorúan szól a harang, örökké azt mondjuk, »Ej, jó ember vót, met a harangok es sírassák«. Kérdezzük: »Mét szól olyan szomorúan, olyan búsan, olyan zúgva?« Van úgy, hogy vígabban szól, mint a tegnap es.”

„Ha fiatal halt meg, mondják, »Halljátok-e, hogy sírassák a harangok! Még azok es sírassák!«

„Mikor egy olyan szülő hal meg, hogy apró gyermekek maradnak árván, vagy erősen sajnálják, akkor úgy sírnak a harangok. Erre örökké felfigyelnek az emberek: »Hallod-e, hogy sírnak a harangok?«

„Mikor szomorúan zúg a ha-

Vándormadarak

rang, azt mondják, közelebből megint halott lesz. Akinek nincs hozzátartozója, mondják, hogy »ne hogy sírassák a harangok, látszik, nincs aki megsírassa«.

A hiedelemszövegek a harangok különös megszemélyesítéséről, érzékenységről, kommunikáló képességéről beszélnek, hiszen képesek különbséget tenni halott és halott, halál és halál között. Képesek érzékelni, hogy a halott, aki ért szólnak, ártatlan, fiatal, „fájdalmas”, árvái maradtak, magányos stb. Empátia képességüknél fogva képesek a halott affektív állapotának megfelelő regisztert beállítani maguknak. Úgy is mondhatnám, önszabályzó képességgel rendelkeznek. „Van úgy, hogy vígabban szólnak, mint a tegnapi es...” – idézem kiemelten egyik adatközlő értelmezését.

Érdeemes felfigyelni arra, hogy az ilyenfajta lineáris, ok és okozati interpretációt nem ingatják meg a kivételek sem. A hiedelem, illetve az a szemlélet, hogy a harangok fogékonyak az ember elmúlására, és hogy megszólalásuk alkalmával, hangszínük minőségével jelzik a halál tragikumfokát, nem sérülhet. Ha úgy esik, hogy a halott „nem siralmas”, a harang akkor is igazat beszél, mert egy „siralmas” halálát anticipálja:

„Figyeljük a harangokat. Van úgy, hogy nem siralmas halt meg, de mégis úgy sírnak, hogy azt mondjuk, a következőben valaki siralmas hal meg. Valaki olyan hal meg, akit a harangok má előre síratnak. Olyan síró hangon szólnak. De nem mindenkor... Csak ha a következőben olyan hal meg, aki siralmas lesz.”

Ismereteim szerint sem a népszokásaink világában, sem a népköltészetben nem található ehhez mérhető szubjektív fónia.

A különleges jelenség minősítést tovább bizonyítandó, azt is megállapíthattam, hogy a halotti harangszó hagyományozódó hang (egy korábbi tanulmányomban a lakodalom szintén hagyományozódó sajátos hangjairól írtam), aminek abban mutatkozik meg a specifikuma, hogy – bármennyire is furcsának tűnik – belülről is hallott hang. Közösségi és közösségileg értelmezett hang, mivel azok, akik hallják, hasonló jelzőkkel, megszemélyesítéssel közlik: „sírnak a harangok”, „fájólag szólnak.” Az ilyen kijelentéseket senki nem vonja kétségbe, és így a

harangszó belső, egyéni hallásában csaknem egységes közösségi hanggá színeződik.

A harangszó közösségi érzékelése egyben a halott társadalmi és emberi minősítése is. Ha sír a harang, akkor „fájdalmas halott” van, vagyis gyermek, fiatal, vagy élete teljében levő ember, aki után árvák, kiskorúak maradhatnak, aki különleges megbecsülésnek örvend.

Nem kívánom túl értelmezni ezt a több mint hiedelmet, de átsiklani sem tudok fölötte, mert izgat a harangszó eme különös interpretációja. Mert a szimbolista, impresszionista költészetet juttatja eszembe, és nem tudok ettől a gondolattól szabadulni.

A harangszó úgy hat, mint egy impresszionista költemény: a hangok vélt színe, szubjektív érzékelése, mint említettem, azonnali eszme-, illetve képzetársításokat indít el. A harangszó itt nem pusztán hírközlő jel (abban igen, hogy milyen sorrendben húzzák meg). Többet jelent önmagánál, akárcsak egy szimbolista költemény szavai (Szentdomokoson a szagatáskor sorra megszólaltatott harangok hangját „vers”-nek nevezik: „Húztak egy verset”). A harangszó érzelmet, hangulatot, sejtelmet gerjeszt.

A harangszó, noha a fülnek szól, mentális szinten indít el egy másfajta belső, evokatív hangot, hallást, aminek már nincs fizikai valósága.

Az anderseni mesevilág is eszembe jut, megszemélyesített, érző tárgyaival: a rendíthetetlen ölomkatona, a szerelmes porcelánhercegnő stb. Más szóval, a tárgyak érzékenysége: Szentdomokoson, de általában a magyar falusi társadalmakban azért a halottért (is) sír a harang, „akit nincs ki megsírasson”, tehát a harang vállalja fel a hiányzó hozzátartozók („siralmasok”) feladatát.

Úgy tűnik, mintha a dolgoknak valami rejtett, eredendő összefüggése volna. (Szerb Antal Andersent a tárgyak költőjének, az impresszionisták előfutárának nevezi.)

Méhek, kutyák, lovak gyásza

A halott és környezete közötti szoros, misztikus viszonyt a magyarság hiedelmeiben nemcsak az érzékeny harangszó fejezi ki. Kévszám időeltolódással, de a siralmas, fájdalmas halottat megérik a

méhcsaládok, a kutya, a ló, az elhunyt más kedvenc állata. Az elköltöző gazda és az állatok viselkedése a népköltészetből ismert bujdosás előtti búcsúmotívumokra emlékeztetnek.

A megszemélyesítés szemlélete és módja igencsak szokatlan gesztusokra, cselekvésekre készíti a hiedelmek világában/valóságában gondolkodó és érző embert, sajátosan a méhekkel való viszonyában. (A méh, a néphit szerint, lélekkel felruházott állat. Ezért, kivételesen, a méh is meghal, mint az ember, és nem megdöglik, ahogy a többi állat pusztulását nevezik.)

Pócs Éva említi azt az elterjedt nézetet, hogy „a halott az élő magával viheti”. (Néphit. In: Magyar néprajz VII. Budapest, Akadémiai Kiadó 1990. 635.) Ez a hiedelem Szentdomokoson sem ismeretlen, hisz védekeznek is ellene (pl. mihelyt felemelik a koporsót, a ravatalterítőt azonnal „felvetik”, összehajítják. Bővebben: Balázs L. 1995. 139–140), viszont itt azt is vélik és hiszik, hogy a halott ilyen természetű képessége az állatok felé is hat.

Nem mesehelyzetekről, nem fikciós alkotásról van szó: „A méhek, biza, elmennek a halott gazdájuk után. Ez saját tapasztalatumunk. Például a vejem bátyjának volt 40 család méhe. Az erdőn. Ágoston Pistának. Ő oda ültetett 50 gyümölcsfát, épített színt. Mind meghaltak a gazdájuk után... Úgy tarcsuk, hogy akit szeretett az az ember, aki gondozta, s meghal, az es elmenyen utána. Még más állat es, nemcsak a méhek. Van úgy, hogy a legkedvesebb állat posztul el, mikor meghal a gazdája. Például, itt az utcába meghalt az ősszel egy ember: nagy gazdaság vót, lovakot tartottak a fíjával, bocsón jártak. Most két hónapja, hogy meghalt, s a legkedvesebb lova má elment utána. Megdögölt. A múlt héten nyúzták meg. Mondtam éppen, ezt Ágoston elvitte. Pedig eleget orvosolták.”

„A méheknek, hogyha valaki meghalt, akkor oda kell menni s bé kell szólni nekik, hogy »Tudjatok róla, gazdátok meghalt!« Hanem mind megdögölnek. Egy kicsit megveregessük csendesen a kaptárt, hogy ne ijedjenek meg, s beszólok, s mondom nekik szó szerint, hogy »Meghalt gazdátok, Áron, tudjatok róla!« Sokan

mondják, hogy a méhek mind meghaltak, mert nem adták hírül nekik, hogy a gazdájuk meghalt. Ezt még sokan mondták nekem.”

„Mikor indítsák ki a halottat, hol méhek vannak, egy valaki megérinti a kaptárokat, met azt tartásák, hanem elhalnak. Akik visszamaradnak a háznál, azokból megkérnek egyet, hogy érintse meg s kopogja meg a kaptár oldalát, hogy ne, tudják a méhek, hogy a gazdájuk meghalt s elment a háztól. Minden kaptárt úgy csendesen, me amúgy a méheket nem nagyon lehet zavarni. De hírt adnak nekik.”

Megrendítő a megszemélyesítés foka és a természetéről alkotott szemlélet belső logikája: a méh lélekkel rendelkező állat, tehát gazdájuk halálát verbálisan kell nekik közölni, névszerint, akár csak a falusfeleknek.

A gyászoló idő

Ezzel a hiedelemmel a halott gyásza kozmikus méretűvé teljesedik ki, illetve a halott leélt emberi minősége más dimenzióba kerül:

„Azt mondják, melyik halottnak a temetésin esik az eső, az azt jelenti, sajnálta, hogy ő meg kell haljon. Szeretett vőna még élni, sajnálta a hozzátartozóit. Amikor a férjemet temettük, egész nap esett az eső. Nem olyan borzasztóan, de végtől végig esett az eső. De neki az utolsó szava az volt, hogy Leventéék jönnek-e? Ez a leányomnak a fia – egyetemen van most Kolozsváron; az onokákat erősen várta, hogy jöjjenek-e. Hogy sajnálta ő az életet, s bántotta, hogy meg kell haljon. Ez biztos. Ugye, szilikózisos vót, gyógyíthatatlan. Mikor nem vótam itthon, ült a kapuba oda ki, s a szomszédasszonynak örökké mondta, úgy sajnálja... ő tudja, közeledik neki a halál..., de hogy szeretne még élni. Úgyhogy van, aki sajnálja az életet, s meg es jelezte ezt az idő: esett.”

„Ha valakit temetnek, s rossz idő lesz, azt mondják, hogy károsított lélek. Rossz idő van, met rosszúl viselkedett életibe. Például itt volt egy, úgy hívták..., egy nagy komonista volt, s meghalt, s olyan rossz idő lett, hogy a ravatalról es mindent szedett le, s a háztetőkről es szedte le a cserepet. Amikor eltemették, megszűnt a rossz idő.”

Közismert az akasztott halála, temetése és a szokatlanul erős

szélvihar ok és okozati összefüggésbe való hozatala, értelmezése. Az akasztásos öngyilkosság és a szélvihar között olyannyira erős az összefüggés hiedelme, hogy egy szélvihar mindenkor jelnek bizonyul, mert csaknem automatikusan feltételezi az öngyilkosság tényét vagy bekövetkeztét, bárhol a környéken, függetlenül attól, hogy van-e erről vagy nincs akár szemernyi információ. Petőfi igen jó ismerője volt ennek a hiedelemnek és érezte általános erejét. Igen érdekes és egyben az adott korra jellemző az a szentdomokosi szemlélet, mely szerint a „komonista halottat”, aki „Istent nem ismert”, az öngyilkosok kategóriájába sorolja. Az ilyenek temetése idején, többek emlékezése szerint, éppen olyan szélvihar volt, mint az öngyilkosokén. A folklorisztika, az irodalomesztétika szerint a népmese az a műfaj, amelyben a rosszat megbüntetik. A szokásfolklór ezt nem tagadja, viszont jelzi, hogy a népi igazságtétel erkölcsi parancsa más területeken, például a hiedelmekben is érvényesül. Ez is egy impresszió! És nem akármikor bukkan fel, hanem akkor, amikor a közösség szemében vétkes egyén a közösségi érdeklődés fókuszába kerül.

Záró gondolatként azt mondanám el, hogy a fenti hiedelmek, értelmezésem szerint, mintha egy hangulatkultuszt tartanának fenn, amire szüksége van a közösségnek akkor, amikor egyik vagy másik tagja végleg távozik sorai-

ból. Azt érzékeltetik, hogy az ember nemcsak társadalmi környezetéből válik ki, hanem humanizált világából is, melyhez legalább olyan mély, ha nem mélyebb és intímabb kötődések fűzik. Azt érzékeltetik, hogy az ember elmúlása nemcsak emberi környezetének fáj, hanem tárgyi, dologi környezetének, meteorológiai világának is. Ez utóbbi szemlélet bibliai példával is analóg. Én ezeket parasztságunk halálkultúrája szellemi vagyónaként, egyféle paraliturgikus áhítataként tartom számon. A halállal, a halottal kapcsolatos eme spirituális és lelki látásmód súlyosabbá, drámaibbá, összetettebbé teszi a halál megélésének eseményét, egyik vagy másik ember társadalmi megítélését, de a társadalmi szolidaritáció érzését is fokozza. És mindezt nem a verbális kommunikáció eszközével teszi, hanem a hiedelmek érzelmekre ható effektusával.

A hiedelmeket a hűvös, lélektelen, racionalizált szemlélet visszautasítja. Számomra viszont a megismerés sajátos, olykor nehezen kifürkészhető és érthető lehetőségei. Az itt bemutatott összefüggések áttételesen a paraszti lelki élet és -világ kórtanának sajátos és árnyalt tükröződései, egy történelmileg, társadalmilag, gazdaságilag, vallásilag viszonylag könnyen leírható emberi közösség lelki mélységeinek, bonyolultságának sejtetései.

BALÁZS LAJOS

Az utolsó akkord

A csíki falvak települési rendszeréről

A település formája, a falu, az utca, az udvar képe az idők folyamán a földrajzi adottságoktól, gazdasági, társadalmi viszonyok függvényében alakult. Valamely település formáját elsősorban a nép jellegzetes foglalkozása és a társadalmi szervezet hagyományai alakították ki. A nemzetiségi szervezetekben élő székelység csoportos településeket hozott létre, ami tükröződik a települések jelenlegi szerkezetében is.

A csíki falvak sajátossága a tízesekre való felosztás. Ez a folyamat a település alapításától napjainkig nyomom követhető (a 18. század eleje). A tízesek eredetének és keletkezésének megértéséhez tudnunk kell, hogy a település fokozatosan, több szakaszban alakult ki. Ugyanis Szent István II. törvénykönyve alapján és rendelkezései szerint csak minden tíz falu alapíthatott templomot, amit a nyugati frank mintára szerveztek. A templomalapítás nem jog, hanem kötelezettség volt, ami szilárd talajt teremtett a nyugati kereszténység megszilárdítására. Alcsíkban 8–10 egyházközség alakult, ekkor a vidék már sűrűn lakottnak számított, viszont, hogy mennyi lehetett egy-egy falusejt lélekszáma (az 1300-as évek elejéről van szó), arról nincsenek megbízható forrásaink.

Tehát, a falu alapsejtje volt a tízes, a tíz család-

ként egybetelepült és honvédelmi kötelezettséget is vállalók összetömörülése. Ezekből született meg az egyenkénti székely faluközösség.

E kis autonóm közösségek jogok és kötelezettségek hordozóivá váltak. Ők birtokolták az erdőket, szénafüveket, szántókat és a jobb kezelhetőségért a communitas osztotta meg a tízesek közt a javakat, hogy azok továbbadhassák tagjaiknak.

A tízesek élén a tizedes, tízesbíró állt, aki felelt e kis formátumokért és felelősséggel tartozott az egész közösség előtt elszámolni a tízes dolgairól. Gondoskodott az utak karbantartásáról, kövezéséről, sáncok és vízvezető árok ásásáról. A tízesbírók kötelessége volt megszervezni a középületek: iskola, községháza, templom stb. javítását, fenntartását, sőt a köz-nép kötelező viselkedési formáiról és normáiról is hoztak határozatokat.

A Domus Historia 127–129. lapjain részletes leírás olvasható a fiatalok viselkedési normáiról, az egyházi ünnepek betartásának szabályairól, kötelezettségekről, és jogokról stb.

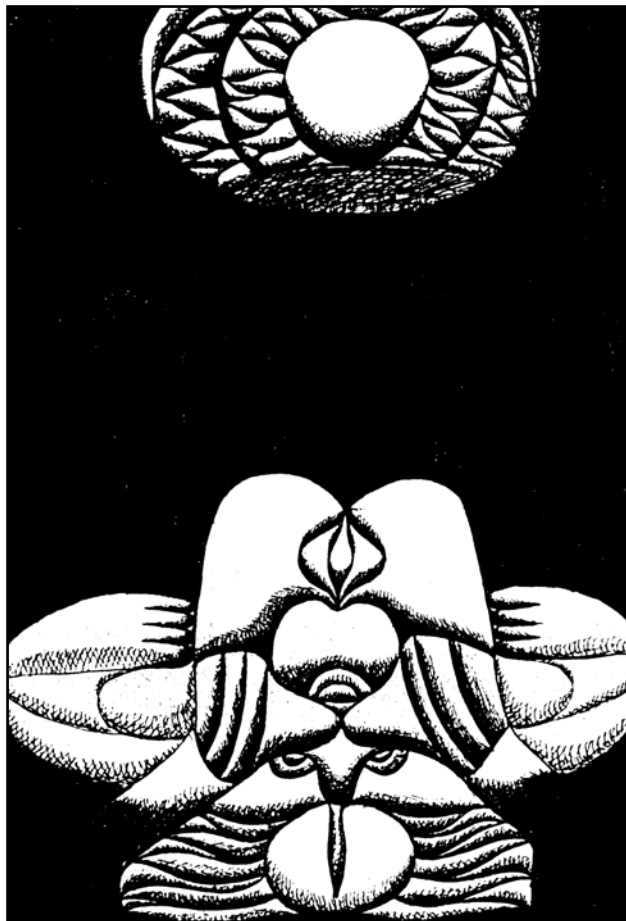
Az idők folyamán azok a tízesek, melyek közel települtek, a fejlődés során közigazgatásilag egyesültek, összeolvadtak, de továbbra is megőrizték régi elnevezéseiket, amit falvainkban és községeinkben ma is használnak.

A települések, a falvak, tízesek legkisebb jellegzetes egységei a patakok mentén haladó fő közlekedési utakból kiágazó kis zsákutcák. Ezek következetesen egy-egy nemzetség (az alapító család) nevét, esetleg melléknevét viselik. Letelepülésükre kiválasztott falurészt vagy nagy telket megszálló család háza a telkek mélyén állt, majd a fiaknak házasságukhoz a szülők ugyanezen a telken az ősi háztól az úthoz való kijárat két oldalán építettek újabb házakat, amit aztán a leszármazottak tovább folytattak. Ezért itt a szomszédok rendszerint közeli rokonok, gyakran azonos nevűek. Az egyéni gazdálkodás idején gazdasági, társadalmi viszonyban állottak egymással. Az ilyen zsákutcák előnye, hogy tolvaj, csavargó, kőbor cigány előtt nem voltak úgy szem előtt. A fejlődés során ezek a fűtécákból benyúló „zsákutcagócok” a szomszédságnak atyafisággal erősített kis halmazai lettek. Am ezek a kölcsönös segítségnyújtáson és rokoni, szomszédi kapcsolatokon alapuló mikroközösségek a torzsalkodásoknak is fészkeivé válhattak.

A faluközösségeknek van azonban még egy kisebb szerkezeti eleme is, amely már nem közösségi alakulat. Ez a telek. Régen még nem voltak szűkre szabottak a telkek, így tehát tovább oszthatók voltak a szaporodó család tagjai között, vagy egy-egy része adásvétel útján elidegeníthető volt, míg folyamatosan beépült.

A telek megfellebbezhetetlen ura, a telket benépesítő család feje, a gazda volt, mely hagyomány napjainkban is kimutatható. Hogy ez a „megfellebbezhetetlen úr” kifejezés mennyire helytálló, rájövünk, ha betekintünk a generációról generációra napjainkig átöröklött családon belüli íratlan törvényekbe.

Telihold

Még a két világháború között is, a kollektivizálásig, a család feje, a gazda, a család tagjait kizárhatta a családi közösségből, az örökséget megtagadhatta, a leszármazottak házasságába is beleszólhatott. A gazda a család minden anyagi javaival beszámolási kötelezettség nélkül korlátlanul rendelkezett, földjeit áruba bocsájthatta, árát elkölthette, sőt el is ihatta. A földön vagy a házikertben termelt javak árából a család alapvető kiadásait fedezte, fizette az adókat, új szerszámot vagy jószágot, földet vásárolt. Maga irányította a gazdasági munkálatokat, meghatározta, hogy a családtagok melyik nap, milyen munkálatokat végezzenek. Ezekben maga is részt vett, de a házkörüli munkát, az állatgondozást is végezte. A család alakításában – házasság, férjhezmenés –, szigorúan anyagi, vagyoni szempontokat vett figyelembe.

Alcsíkban első ízben (és utoljára is) Vámszer Géza néprajzkutató végzett a településrendszerekre vonatkozó felmérést az 1929-ben. Ha összehasonlítjuk az akkori felmérést a mai helyzetképpel, egyből szembetűnik, hogy az eltelt idő ellenére alig találunk változást a szerkezeti felépítésben, a meg- vagy elnevezésekben.

A továbbiakban vizsgáljuk meg röviden Csíkszentmárton–Csekefalvának mai településrendszerét. A jobb megértés kedvéért tudnunk kell, hogy Csekefalva Szentmártonnak alfaluja és olyan szorosan egybenőtt az anyatelepüléssel, hogy a határvonalat is csak a települést ismerők tudják. Szentmártont először 1332-ben említik az írások, míg Csekefalva csak 1567-ben tűnik fel, mint az anyaegyházközség filiája.

Mindkét falunak három tízese van, melyek aránylag három-három egyenlő részre osztják a két falut, a tízesek elnevezései is ugyanazok: Alszeg (vagy Asszeg), Középszeg (vagy Közép tízes), Felszeg (vagy Fesszeg). Mindkét faluban Alszegnek a központhoz, azaz a piachoz és a templomhoz közelebb eső részét nevezik (közös a templom és a piac is) míg Felszegnek az erdőalját. A lakóházak számozása is az Alszegezen kezdődik.

Az utcák elnevezései Szentmártonban:

Alszeg: Kicsi utca (rövidsége miatt), Nagy vagy Mocskosok utcája (hossza és rendezetlensége miatt), Gondosok utcája (néveredet). Létezik egy Csipkeszernek nevezett házcsoport, mely nevét onnan kapta, hogy a házak homlokzatai kissé ferden, csipkeszerűen helyezkednek el. A negyed fiatalabb keletű.

Középtízes: Jánosfiak utcája (néveredet).

Felszeg: nincsenek külön mellékutcák. Van viszont egy új falurész az Úz-völgyébe vezető út mentén, amit tizenkét Csinódból beköltözött csángó család alapított.

Csekefalva

Alszeg: Füstösök utcája (néveredet), Részegek utcája (néveredet), Cinkus utca, vagy Barom utca, itt tartották régen az állatvásárokat. Hármaskeresztfa utca. Az utca bejáratánál három darab kupolás fedelű kereszt áll, az 1711-es pestisjárvány emlékéül. Ekkor a tízesből csak három asszony maradt életben, és ők állították az elhunytak emlékére.

Középtízes: Nagyutcarész vagy Vót-árok (ez egy kiszáradt patakmeder) utcája, mellette húzódik egy

Ingovány

ún. Kétágú utca (szintén kiszáradt patakmeder), valamint a Kömények utcája (néveredet).

Felszeg felső végén létezik egy ún. Bodók kertje nevű házcsoportosulás, ami a 19. század végén működött vízimalom körül jött létre. Ugyancsak itt létezik a Sziget nevű házcsoportosulás is, ami szervesen elkülönül a tízestől és eredetileg a település szegény sorsú családjai hozták létre. A Kőkereszt utca nevének eredete ismeretlen, de valószínű, hogy határkereszt lehetett. Borvíz utca az itt található borvízförrás után. Fesső utca vagy Piac utca, mely az ún. Salamon féle térség előtt van. Itt volt a 19. században és a 20. század elején az állatvásár, mely később leköltözött a falu központi részébe. Minden valószínűség szerint ez a térség volt egykoron Csekefalva központja. Az öregek szerint Disznószar piacnak is neveztek állatvására miatt, és a pásztorok is itt pihentették állataikat.

A második világháború végéig Csekefalva felmenőleg jobb oldalt csaknem lakatlan volt, mivel a gazdák többnyire a patak mentén építkeztek. Ez a rész a részes művelésre volt fenntartva. A bekerített területeken közösen gazdálkodtak, ahonnan a háztáji zöldségellátást biztosították.

Tehát már a falualapítástól a letelepedést tudatosan kialakított és rögzített közigazgatási rendszer szabályozta, amire épülhetett a következő korok településeinek, a törvényhozó székely falu struktúrája.

A Bethlen Gábor Alapítvány és díjai

A nemzeti együttérzés jegyében létesített s a nagy fejedelem neve alatt immár negyedszázada működik a Bethlen Gábor Alapítvány. Erdély örökségéről, Bethlen Gábor ránk hagyott emberi példájáról, s végül az ő halálának 350. és születésének 400. évfordulóján létrehozott, de csak öt év múltán legalizált Alapítványunkról szövegek.*

A tragikus mohácsi vereség, az idegen szellemiségű Oszmán-török Birodalom növekvő térhódítása, hadjáratai a 16–17. században szétzilálták a Magyar Királyságot. A nyugati kereszténység védőpajzsaként helytálló, hajdan virágzó európai középhatalom jó része, pusztuló-menekülő népével együtt, másfél évszázadig a törökök igája alatt senyvedett. A három részre szakított ország észak-nyugati fél karéját, a Nyugat-Dunántúlt és a Felvidéket az osztrák császár uralta, míg keleti harmadán a 16. században kényszerűen kialakított, s fennállása során állandó függetlenségi és létharcot folytató Erdélyi Fejedelemség küszködött. Ez az Erdély a magyar önállóságot el nem ismerő, a mi szempontunkból megbízhatatlan német uralkodók és Szulejmán szultán erőinket megosztó politikája nyomán jött létre.

Erdély és a hozzá rendelt Partium, a 16. század végén – néhány katolikus sziget kivételével – teljesen protestánsná vált. Ez a tény a katolikus Habsburgok és a pápa ellenérzését növelte, a török fennhatóság viszont nagyobb szabadságot adott az Európában akkor egyedülálló vallás-szabadság gyakorlására. A protestantizmus és a fejedelemség demokratizmus e vidék rendi tagozottságának éles határait tompította, a tehetségesek társadalmi fölemelkedését, a békés építkezést, a gyarapodást, a polgárosodást, a magyar megmaradást segítette. Ugyanakkor a két birodalom periferiáján vergődő kis ország állandó hadiállapotban lévén, egyaránt ki volt téve a kegyetlen-erős szomszédok támadásainak, meg a gyenge kezű és jellemű fejedelmek zaklatásainak, önkényének. Az 1576-tól lengyel királlyá is megválasztott Báthory István fejedelem dicső kora után ilyen szorongatott helyzetbe került Erdély, amikor Vitéz Mihály és Basta hordái mellett a két Báthory fejedelem, Zsigmond és Gábor gyötörte, fosztogatta, taszította romlásba az országot és népeit.

Ebből az időből így „kesereg a magyar nemzetnek romlásán, fogyásán” a költő Rimay János:

Ó, szegény megromlott s elfogyott magyar nép,
Vitézséggel nevelt, hírel vagy igen szép,
Kár, hogy tartattál úgy, mint senyvedendő kép,
Előmenetredre nincs egy útid is ép...
Hazádnak szép vége mindenütt csonkán áll,
Sereged szép száma fogy, romol s szállton száll,
Ínséged nő s árad, veled egy ágyban hál,
Bő étkeid helyett rakodik apró tál.

Ki szánhat? Bánd magad nyomorúságotat,
Mert nézi s nem érzi az csak romlásodat,

Aki építhetné te szép országodat,
Könnyen múlatja el csak záloglásidat...

Az 1580-ban Marosillyén született, gyermekként árvaságra jutott – a székelyföldi Szárhegyen, rokona-inál, a Lázár-kastélyban, sőt a környék megmaradt katolikus kolostorában is nevelkedett – Bethlen Gábor korán megtapasztalta letiport, kirabolt és megalázott népe és önmaga tehetetlen kiszolgáltatottságát. Más életet akart, ezért a Lázároktól 16 évesen a fejedelmi udvarba szökött. Az apródként szolgáló ifjú a maga uraként szerez műveltséget, tanul nyelveket, s a fegyverforgatásban is helytáll. Látja az udvari élet praktikáit, az ország vergődését, ám évekig szolgál az eszelős Báthoryaknál, akik délibábos vágyaikkal, háborúikkal, romlást, zűrzavart okoztak. E szolgálatban okul, sok tapasztalattal emelkedik ki környezetéből. Felelős, cselekvő emberként menekül a veszélyes udvarból, majd – tele önérzettel, akaratlansággal és ravaszsággal – megnyeri a fényes portát, annak támogatásával pedig az erdélyi országgyűlést, amely 1613. október 23-án Tordán fejedelmévé választja.

Ahogy egy évtizeddel korábban nagy elődjének – a győztes háború után a hajdúkat letelepítő, a székelyek szabadságát megerősítő –, Bocskai Istvánnak, neki is előbb rendet kellett teremtenie, hogy építkezéshez fogjon. A rend helyreállítása érdekében nem kímél se ajándékot, se adót, se megvesztegetést, sőt vállalnia kell azt is, hogy saját várát: Lippát, a várvédőkkel megharcolva elfoglalja és – hűségét bizonyítandó – átadja a szultánnak. Bocskainak csak két év adatott, Bethlen tizenhat éven át kormányozta – két birodalom fenyegetései közepette, a vallásháborúk viharában – a nemzeti egység helyreállításának reményében Erdélyt. Volt ereje, hogy mértékadó tényező legyen Európában, egyensúlyban tartsa Kelet és Nyugat világát, emelje egy kis ország gazdasági és kulturális színvonalát, fölmutassa a magyar virtust. Pedig igen nagy formátumú személyiségek kerültek ekkoriban hosszú időre trónra földrészünkön: Angliában a Stuart-ház első királya Jakab (1603–1625), Oroszországban az 1917-ig uralkodó Romanov-dinasztia alapítója, I. Mihály cár (1613–1645), Svédországban a nagy hadvezér II. Gusztáv Adolf (1611–1632), Dániában több mint fél évszázadon át IV. Keresztély (1588–1648), Franciaországban XIV. Lajos (1610–1643), Spanyolországban IV. Fülöp (1621–1665) lépett trónra, míg a fenyegető szomszédos Habsburg-házban – II. Mátyás halála után – 1619-től 1637-ig II. Ferdinánd császár uralkodott.

A magyar királyi címet is elnyert, de az ország egységének védelmében a koronázást mégsem vállaló, bölcs magyar fejedelem sok tekintetben kiemelkedik e rangos uralkodói sorból.

Erdély aranykorát a 390 esztendeje fejedelmévé választott Bethlen Gábor regnálása alatt érte el. Ó,

annak ellenére, hogy háborús időkben az ország bevételeinek kétharmadát a hadakra fordította, mégis növelte annak gazdasági és politikai hatalmát, iskolákat építtetett, diákokat küldött a nyugati egyetemekre, híres mestereket hívott be, s gyarapította a magyar kultúrát. Erre akkoriban igen nagy szükség volt, hiszen – ahogy Kós Károly Erdélyében írja – a háromfelé szakított ország egysége helyébe ekkoriban a nemzeti nyelv egysége lépett. A nemzeti nyelvet pedig a hitújítás erősítette, melynek révén megszületett előbb Károli Gáspár protestáns Bibliája, majd később a katolikusok magyar nyelvű bibliafordítása, amelynek kiadásához pénzt a jezsuita Káldy Györgynek a protestáns fejedelem adott.

Fokról fokra fejlődött a hazai iskolarendszer, ahol az Európában egyetemesen használt latin mellett a magyar tanítási nyelv használata mind általánosabbá vált. A magyar közélet fejlődése nemcsak a nép megnyeréséért hitvitákat folytató egyházaknak, papoknak és tanítóknak, hanem az egyre hódító művelődési és olvasási szokásoknak is köszönhető. Az Erdélyben elismert négy vallásfelekezet (kálvinista, lutheránus, katolikus, unitárius) között egészséges rivalizálás folyt az iskoláztatás és a könyvnyomtatás révén, meg a kulturális életben. A hitvitákban a meggyőző szónoklatokon túl az írásbeliség is szerepet kapott, de a levélírás divatja és az olyan nagy alkotók, mint Balassi Bálint versei, Zrínyi Miklós ódája és prózája, Szenci Molnár Albert latin–magyar szótára, fordításai, Pázmány Péter Isteni igazságra vezérlő kalauza és imái, avagy Szepsi Csombor Márton útleírása és más jelentős írók művei felmérhetetlen hatást gyakoroltak anyanyelvünk megmaradására, fejlődésére.

Az Erdélyi Fejedelemségben az állam hivatalos nyelve is a magyar lett. Ezért Bethlen 1622-ben Gyulafehérváron magyar tannyelvű protestáns főiskolát alapít (a híres nagyenyedi Bethlen Kollégium elődjét), a tehetséges, de nem tehetőse ifjaknak ösztöndíjat ad, tudósokat istápol, s a fejedelmi székhelyet fölújítja, csinosítja. Mindezzel együtt Bethlen Gábor érzékenyen figyelt nemcsak a négy bevett vallás, illetve a három nemzet: a székelyek, a szászok és a magyar nemesek hatalmi egyensúlyára, hanem a hajdúk, az ortodox románok, sőt a zsidók, az idemene-kült anabaptisták sajátos hagyományaira, kiváltságaira és közösségi fejlődésére is. Követelt tőlük katonát, adót, szolgálatot, hűséget, de adott is nekik létbiztonságot, lelkiismereti és vallásszabadságot, földet s védelmet identitásuk, vagyonuk megőrzéséhez.

A jó gazda gondosságával ügyelt a szűkebb hazára, Erdélyre, ügyelt egész nemzetére, de szem előtt tartotta a harmincéves háborúban küzdő hitsorsosai érdekeit is. Hívóként és magánéletében egyaránt mintát adott. Mutatja szorongatottságát és hitét, hogy élete során állítólag huszonkilencszer olvasta végig a Bibliát. Istenbe vetett hitét a Végrendeletéből vett alábbi sorok is mutatják: *„Igaz hittel, élő reménységgel megajándékozván méltóságos úri állapotra, abból fejedelem-ségre felemelt, és aki minden dolgaiban véghetetlen kegyelméből igazgatott, az hadakban alkalmatossággal, bátorsággal megáldott, és aki sok gonosz akaróimat megszegyenyítette, sok ellenségim ellen szép győzelmekkel megáldott, nyomorú hazámat maroknyi nemzet(ség)emmel megtartotta és oltalmazta. Ő az, aki az én hazámnak gondviselésére elégtelenségemből elégségessé, tudatlanságomból annyira való okossággal tudósított, hogy tizenhat eszten-*

dőknek elfolyásiban ellenségünk lovainak lábok hazánk földjét nem nyomták.” Úgy vélem töretlen hitének köszönhető türelme, bölcsessége, a realitásokkal számoló felelőssége. Vajon hol találni még egy hadvezért szer- te Európában, aki a magas porta pártfogásával, a török torkában harcolt a vallásszabadságért, keresztény nemzete egységéért? Vajon melyik uralkodó mondhatta volna el hasonló körülmények között, hogy tizenhat évi országlása alatt országa földjét ellenség lova nem tiporta? Bethlen Gábor korának egyik legnagyobb politikusává, a magyar politikai géniusz megtestesítőjévé, a jó magyar vezetők máig ható példaképévé vált.

Isten áldása volt ő a protestáns Európa és a végveszélyben küzdő magyarság számára.

Bethlen Gábor fejedelem nevét, dicsőségét Erdélyben sokáig emlegették, történelmi és politikai jelentőségét azonban főleg a 20. században, a trianoni békediktátummal fölszabdalt ország szellemi vezetői ismerték fel a maga valóságában. A legnagyobb magyar regény, Móricz Zsigmond Erdélye sokunkat segített Bethlen Gábor korának és politikai géniuszának megismerésében. Ez a példaember adott erőt, ösztönzést számunkra, hogy a Ceausescu-haramiák által pusztított Erdély újkori végveszélyében kezdeményezzük a magyar szolidaritást megtestesítő Bethlen Gábor Alapítvány létrehozását. 1979 karácsonyán 65 jeles hazai személyiség, köztük a már elhunyt Barcsay Jenő festőművész, Benda Kálmán, Hanák Péter és Makkai László történész, Borsos Miklós és Somogyi József szobrász, Czine Mihály és Kiss Ferenc irodalomtörténész, Fodor András, Jékely Zoltán, Nemes Nagy Ágnes, Szécsi Margit, Vas István és Zelk Zoltán költő, Huszárik Zoltán filmrendező, Juhász István, Juhász Pál, Levendel László és Zsebők Zoltán orvos, Jócsik Lajos, Mészöly Miklós, Páskándi Géza író és Sinkovits Imre színművész aláírásával kezdeményezett független magán-alapítványunk a korabeli kommunista vezetés ellenzése közepette, hat éves küzdelemmel vívta ki működésének hivatalos jóváhagyását. A térségben elsőként létrejött legális új polgári összefogás alapítói: Illyés Gyula, Németh Lászlóné, Kodály Zoltánné és Csoóri Sándor.

A hazai és külhoni magyarok áldozatkészsége, munkája révén létrehozott, 1980 óta működő Bethlen Gábor Alapítvány anyagi, szellemi és lelki támogatásával, ösztöndíjaival és díjaival úttörő szerepet vállalt a nemzeti összetartozás szolgálatában, a közép-európai szellemi együttműködésben, a trianoni határokon túl élő magyarság hazai megismertetésében, kiváló képviselőinek elismerésében, a magyar–magyar kapcsolatok folyamatos ápolásában.

1986-tól Bethlen Gábor-díjjal a magyar szellemiség és szolidaritás olyan harcosait, háttérbe szorított nagy alakjait tüntettük ki elsőként hazánkban, mint a csángók apostolát Domokos Pál Pétert, a népfőiskolai mozgalom egyik hazai atyját Újszászy Kálmánt, a híres könyvkiadót, Püski Sándort és feleségét, az akkoriban üldözött Duray Miklóst, Janics Kálmánt, Király Károlyt és Tókés Lászlót, a nyugati magyarság képviselői közül Borbándi Gyulát és Molnár Józsefet, illetve Erdély kiemelkedő alkotói közül Szabó T. Attilát, Sütő Andrást és Tempfli József nagyváradi katolikus püspököt, a bécsi Szépfalusi és a marosvásárhelyi Fülöp protestáns lelkész házaspárokat, a határon túliak hazai patrónusait:

Kiss Ferencet, Czine Mihályt, Herczegh Gézát és Lezsák Sándort. Díjaztuk a közép-európai népek néhány kiváló képviselőjét; a világhírű lengyel Zbigniew Herbert költőt, a cseh Bohumil Hrabal író, a szlovén Venó Taufer költőt, az ukrán Jurij Skrobinec költőt, a szlovák Lubomír Feldek költőt, Nedjelko Fabrio horvát író, Marius Tabacu román, Szava Babic szerb és Gencso Hrisztov bolgár műfordítókat, és Chritoph Pan dél-tiroli jogászt.

A szentéletű erdélyi katolikus püspök élete példájára emlékeztetünk az 1988 óta kiosztott Márton Áron Emlékéremmel (Szervátiusz Tibor alkotásával), amelyet a magyarság szolgálatában kiemelkedő munkát végző személyeknek és intézményeknek adományozunk.

Az emlékéremet elsőként az erdélyi menekültekért erkölcsileg is magasrendű szervező-mentő munkát végző amerikai Magyar Emberi Jogok Alapítvány (HHRF), az Erdélyi Világszövetség, a Rákosszentmihályi Református Gyülekezet, a debreceni Szent Anna Római Katolikus Plébánia és a Hősök tere 1988. június 27-én a romániai falurombolás ellen tartott nagy tüntetés szervezői kapták meg. Azt követően szerte a világon a példásan munkálkodó magyar – vagy a magyarság ügyében fáradó külföldi – közösségek, illetve személyek és intézmények kapták a szép bronz emlékéremet: Magyarországtól Ausztráliáig, a Délvidéktől Dél-Amerikáig, Erdélytől Kanadáig, Kárpátaljától az Egyesült Államokig, a Felvidéktől Skandináviáig és Angliáig.

1990-től Tamási Áron-díjjal tüntetjük ki Tamási Áron írói örökségének éltetőit, a székely hagyományok és a székely szellemiség hírvivőit.

Az alapításunk óta adományozott mintegy másfélszáz díjunk zömét, négy kontinens 35 országának kiemelkedő képviselői, szervezetei kapták magyarságszolgálatukért.

A Bethlen Alapítvány az elmúlt két évtized magyar szolidaritási akcióinak egyik éltetője, támogatója volt; kezdve az erdélyi falurombolástól és a Dunaszorosz elleni tiltakozásoktól, a rendszerváltást előkészítő fórumokon át, a lengyel, a német, a cseh, a romániai megmozdulások támogatásán keresztül, a külföldi magyar diákok és a menekültek segélyezéséig. Ehhez járult, amit díjainkkal ösztönzünk, a magyarság egyetemes értékeinek gyarapítása, a magyar diaszpóra alkotóinak megismerése. Habár Alapítványunk képviselői tevékenyen közreműködtek 1987-

ben a lakiteleki sátorban tartott találkozó megszervezésében, a Magyar Demokrata Fórum és a Duna Tévé megalakításában, a magyar oktatásügy és a Magyarok Világszövetsége megújításában is, maga az Alapítvány két évtizedes tevékenysége során függetlenségét megőrizte. Működéséhez eddig sem a pártoktól, sem a kormányoktól támogatást nem kapott, azt fele részben a nyugati, fele részben a hazai polgárok anyagi hozzájárulása biztosította. Az utóbbi években – pályázataink nyomán – igen szerény támogatást kaptunk a magyar Országgyűléstől és valamivel többet az adózók által felajánlott 1%-okból is.

Fennállásának húszéves évfordulója alkalmából 2000-ben, alapítványunk kuratóriuma – a magyar szolidaritást erősítendő – felhívással fordult a hasonló hivatású hazai és külföldi társaságokhoz, alapítványokhoz és személyekhez. Felhívásunkban a nemzet erkölcsi megújulását, szellemi-lelki megerősödését szolgáló közös cselekvéseket ösztönöztük. Ennek keretében hoztuk létre a 20. század két kiemelkedő személyisége, Németh László és Teleki Pál szobrának felállítását segítő szoboralapunkat, s szerveztük meg Illyés Gyula születésének méltó centenáriumát. Szeretnénk elérni, hogy a magyarság ne csak a bajban, a vészben, de a célirányos küzdelemben, a nemzet Európai Unió ügyeinek szolgálatában is legyen szolidáris, fogjon össze nemzetársaival.

Öröm számomra, hogy ma itt „a parkok és szobrok városában, Nagyatádon” névadónknak, Bethlen Gábornak emlékművet állítanak. Köszönet illeti a kopjafaállítókat, az alkotókat, az adományozókat, mindazokat, akik Bethlen Gábor nemzetvédő szellemiségét kívánják éleszteni és ápolni. A jobb magyar közélet reményében, köszöntésként idézem a szervezők Körének jelmondatunkat, amit az építő Bethlen Gábor mond Móricz Zsigmond Erdélyében: „Mi minden erőt, ami a haza javára akar és tud lenni, nem eltiporni, hanem együvé fogni kívánunk”.

Úgy vélem, az összefogás, Európai Unió csatlakozásunk előestéjén különösen fontosá válik. A nagy fejedelem hitvallásával köszöntöm az emlékezőket: Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk!

BAKOS ISTVÁN

*Elhangzott a nagyatádi szoboravatón 2003 májusában

II. Rákóczi Ferenc felkeléséről

Cum Deo pro Patria et libertate! (Istennel a hazáért és a szabadságért!)

Iratott 1703. szeptember hó közepén:

*Emlékezem... Legfőképpen gróf Rákóczi Ferencről
Idegen tanácsból hadat indíta,
Alsó-Magyarország felé indula –
Isten segítségébül el is juta.
Bercsényi Miklóst küldé Liptó felé:
Hogy vigyázná Túróc vármegye felé,
És elterjedjen híre mindenfelé.
Ocskai Lászlót küldé Léva felé,
Hogy vigyázná Újvár és Nyitra felé,*

*Léva várát hirtelenül megvevé.
Forgách Simon értoén ez meglött dolgot:
Szede hamar lovas, gyalog parasztot –
Kiknél visszaszegzett kasza látszott.
Nyitra, Pozsony vármegye összevegyiüle,
Nemes, paraszt, Nyitra felé felméne:
Ocskait várja csak ütközésre...
Az ezerhétsházaharmad esztendőben,
Mihály havának harmadik hetében...
Segélje meg magyarokat az Isten!*

Az első kuruc csapatok jobbágyokból és kisnemesekből verődtek össze az ország észak-keleti széléin, s mint a régi bujdosók, meg-megrohanták a városokat, falvakat és földesurakat. Mikor azonban II. Rákóczi Ferenc állt az elégedetlenek élére, ez egyszeriben komoly szabadságharcra fokozta a parasztok forrongását: „Megkezdem hazám felszabadításának művét, a saját magam és a nyomorult nép szenvedéseitől indítva... Ki-ki édes hazája s nemzete szabadsága mellett az életünkön uralkodó s kegyetlenkedő birodalom ellen fogjon fegyvert.”

Ezeket a sorokat a fejedelem 1703. március 6-án Breznóban kelt első felhívásából idéztük.

„Pap Mihály fölnyitotta degeszre tömött tarso lyát, és négy, hengerbe csavart piros selymet szedett elő belőle. Tamás nézte, hogyan szedi ki az asztalon a négy zászlót.

Mihály szeme megnedvesedett és elkiáltotta magát teli torokból:

– Olvasd deák!

Már nagy tömeg verődött össze körülöttük ekkorra.

Cum Deo pro Patria et libertate!

Felugrott az asztalra, és meglengetett a magasban egy aranybetűs, piros lobogót.

Kitört az öröm Rákóczi zászlaja láttán.

Vasvillák, csákányok, szeges füttykösök, kapák, kardok és öklök emelkedtek a levegőbe, asszonyok sikítottak, gyermekek visítottak.

– Rákóczi urunkért, a szegénység vezéréért, nyomorult magyarok csillagáért élünk és halunk! – kiáltottak összevissza könnyes szemmel, kidagadó inakkal, lázban égő szemmel.

És újra felharsant a bűvös név, mint ott az erdőben:

– Rákóczi! Rákóczi! Rákóczi!

Úgy ömlött ki az udvarról az utcára, a határba és a rétre, mint a kiáradt Tisza, ez a féktelen és szeszélyes magyar folyó. Úgy zúdult neki a várakba és kastélyokba szorult uraknak és németeknek, mint a tavaszi árvíz. És felbúgtak tőle a tárogatók vádlón, fájdalmasan, felrikoltoztak tőle, féktelen örömrivalgással a népek.

Esze Tamás lobogtatja a Rákóczi ígérését.”

(Szántó György: Esze Tamás talpasai)

Jaj régi szép magyar nép,

Az ellenség téged miképp

Szaggat és tép.

Mire jutott állapotod –

Romlandó cserép.

Mint egy ékes eleven kép.

Voltál olyan szép,

Magyar nép!

De a sasnak körme között

Fonnyadsz, mint a lép,

Szegény magyar nép!”

(Rákóczi-nóta)

II. Rákóczi Ferenc a Wesselényi-szövetkezésben részt vett I. Rákóczi Ferencnek és Zrínyi Ilonának, Zrínyi Péter leányának a fia. 1676-ban a Zemplén vármegyei Borsiban született. Munkács átadása után anyjával együtt Bécsbe költözött. Lipót császár, a fejedelmi gyermek gyámja nevelését a csehországi Kolonics jezsuita páterre bízta. Prágai egyetemi tanulmányai után birtokain gazdálkodott. De közben

látta az elnyomott nép szenvedéseit. És látta, hallotta, hogy a kurucoknak nevezett fiúk minduntalan fellázadnak a császári labancok ellen. Bercsényi gróf unszolására cselekvésre határozta magát. De elfogták a francia királyhoz küldött levelét és a bécsújhe lyi börtönbe zárták. Innen Lehmann százados segítségével megszökött és Lengyelországba menekült.

A felvidéki kurucok megmozdulását látva, elhatározta: hazajön és a mozgalom élére áll. 1703-ban Rákóczi zászlaja alá állt nemcsak a nép, de a kisnemeség, sőt egyes helyeken a főnemeség is. Még maga Károlyi Sándor nagykárolyi főnemes is. A kuruc hadak a Felső-Tisza vidékről kiindulva az ország nagy részének urai lettek. A kuruc lovasság Bécs alá is eljutott, s közben kelet felé is nyomult, főleg Erdélyben. Erdély rendjei 1704-ben fejedelemmé választották Rákóczit. A bécsi császár békeajánlatot tett, Rákóczi 1705-ben Szécsényben országgyűlésre hívta a rendeket... A felkelők lengyel példára „nemzeti szövetséget” kötöttek egymással és Rákóczit a rendek vezető fejedelemmé választották. Az ónodi országgyűlés 1707-ben IV. Lajos francia király javaslatára a bécsi uralkodót trónjától megfosztottnak jelentették ki.

Csakhogy a francia király a spanyol örökösödési háborúban vereséget szenvedett, emiatt nem támogathatta Rákóczit. De Nagy Péter orosz cár a lengyel trónra akarta ültetni, ám ez sem sikerült.

Közben a császári hadsereg Savoyai Jenő irányításával megkezdte harcát Rákócziék ellen. A kurucok 1708-ban Trencsénynél döntő vereséget szenvedtek s ezután Ocskai László, Bezerédi Imre és mások árulást követtek el és az osztrákok pártjára álltak. A kurucok egymásután veszítették el a Felvidéket, a Dunántúlt, Erdélyt és visszaszorultak a Felső-Tisza vidékére.

Jaj Rákóczi, Bercsényi,

Vitéz magyarok vezéri,

Bezerédi.

Hová lettek magyar népek

Élő tüköri.

Nemzetiünknek hírszerzői,

Fényes csillagi,

Ocskai...

Az ellenség minden felől

őket emészti,

Úzi, kergeti,

Búval epeszti,

Közinkbe sem ereszti,

Jaj hát szegény nemzetünket

Miképpen veszti.

Rákóczi maga is látta: nem folytathatja tovább a harcot. Békealkudozásokkal bízta meg Károlyi Sándort... Maga visszavonult Lengyelországba s orosz, francia, angol támogatást keresett, hogy legalább tisztességes békét érjen el. De segítséget sehonnan sem kapott. Károlyinak nem maradt más hátra, minthogy József király megbízottjával, Pálffy János tábornokkal 1711-ben a Szatmár megyei majtényi mezőn békét kössön. Az ide összegyűlt kuruc vitézek hűséget esküdtek a királynak s földbe szúrva a sereg zászlait – szétszéledtek.

A fejedelem az önkéntes száműzetést választotta. Először Lengyelországba, majd Franciaországba ment, végül a törökországi Rodostón kötött ki. Sokan elkísérték ide, Bercsényi meg jó barátja és apród-

ja, zágoni Mikes Kelemen is.

A Mikes Kelemen Törökországi levelei valójában emlékirat-szerűek, és néhány évet ölelnek fel a II. Rákóczi Ferenc fejedelem rodostói udvarának emlékeiből s a Rákóczi halála utáni évekből. Az el nem küldött levelek mindenről beszámolnak, arról is, hogy Rákóczi utolsó percig hitt abban – akárcsak a későbbi, olaszországi száműzetésben élő Kossuth Lajos –, hogy egyszer csak győzni fog az ő eszméje. Mikes megírta, hogy Rákóczi két emlékiraton is dolgozott Rodostóban. Itt írta Vallomásait és Emlékirtait. Íme a Vallomásokból egy kis részlet: „... minden cselekedetem célja kizárólag a szabadság szeretete volt, és az a vágy, hogy hazámat az idegen járom alól felszabadítsam. Nem a becsvágy indított erre, nem is koronát vagy fejedelemséget akartam szerezni, nem is kormányzáshoz volt kedvem; kizárólag az a hiú dicsőség vezérelt, hogy eleget tegyek kötelességemnek hazám iránt; és a világi becsület, melynek forrása természetes nagylelkűségem volt, az működött bennem...”

Mintegy negyedszázados bujdosás után érte el a halál 1735-ben. Hűségese apródja, Mikes Kelemen írja 1735. április 8-án: „Amitől tartottunk, abban már benne vagyunk. Az Isten árvására téve bennünket, és kivéve ma közlünk a mi édes urunkot és atyánkot, három óra után reggel (...) Amicsoda éle-

tet élt és amicsoda halála volt, hiszem, hogy megmondották neki: »Ma vélem lesz a paradicsomban.« Hullassuk bővséggel könnyeinket, mert a keserűségnek ködje valóságosan ránk szállott.”

A nemzet szeretete még porladó csontjait is összeszedette a konstantinápolyi francia lazaristák templomában, és nagyszabású ünnepség közepette temette el 1906-ban a kassai dombban. Bujdosó társai, hűségese apródjával együtt, máig is ott nyugszanak a Márvány tenger partján, Rodostóban.

Mi pedig Szent István és Mátyás királlyal, Kossuth Lajossal együtt ünnepeljük őt most a szabadságharc kitörésének 300. évfordulóján. A kuruc népköltészet pedig ma is szeretett hagyományunk. Sőt, több hazai költőnk is írt kuruc dalokat: Ady Endre is többet Két kuruc beszélget címmel.

De búcsúzzunk most Rákóczitól egy eredeti kuruc dallal, címe: Rákóczi kesergője:

*Országomból, hazámból már ki kell menni...
Sok pénzembe, költségembe került váraim,
Azokhoz pompásan épült sok szép palotáim!
Itt hagylak már, pataki vár,
Nem látlak már munkácsi vár!
Isten megáldjon!*

KOVÁCS FERENC

Ormós Zsigmond, a polihisztor

Ormós Zsigmond Pozsonyban, diákként találkozik Kölcseyvel. Az akkor már neves költő vélhetően maradandó, mondhatnók életreszóló hatást gyakorol Temes vármegye leendő főispánjára. „Élő emberlényt soha annyira nem eszményítettem, mint Kölcseyt – szerelmes voltam a férfiúba, nem, imádtam őt” – jegyzi meg vallomásaiban megismerkedésük margóján. Igaz-e vagy sem Ormósnak azon állítása, miszerint rokonai szálak fűzték a poétához, és hogy erre a viszonyra épp maga Kölcsey hívta fel ifjú csodálója figyelmét – ma már nehéz megállapítanunk. Egy viszont biztos: a megfáradt előljáró sem pénzt, sem fáradságot nem kímélve indul majd el évekkal később, hogy felkeresse példaképének csekei sírját. Az utolsó nagy találkozást az észak-partiumi részeket maga alá temető árvíz hiúsítja meg.

Pozsonyhoz hősünket egyéb világmegváltó cselekedetek is kötik. Egyetemi hallgatóként szívvel-lélekkel részt vesz annak az ifjúsági egyesületnek a megalapításában, amely egy ideig ugyan hasznosnak bizonyul, utólag azonban csak bajt hoz az alapítók fejére. Ormós szükségszerűnek, a társadalom önmegtisztulása tekintetében egyfajta mentőövnek tekintette az alakulat létrejöttét, mivel úgy vélte, a fiatalok egyre jobban belesüllyednek az erkölcsatlenség mocskába, eltávolodnak a civilizált szórakozási lehetőségektől, járatlanok a társalgási formák, a közösségi lét legalapvetőbb szabályaiban, henyélnek, rosszalkodnak. Egyszóval rettenetes, miket meg nem engednek maguknak. „A magyar ifjúságban azon időben egyrészt az úgynevezett dendiszkedés, más részről a betyárkodás, mely kávéház,

kocsmalátogatásból, azután borozásból, kártyázásból állt nagy divatban vala” – szögezi le bíráló hangnemben, majd hozzáteszi: a szervezet alapszabályzata ugyan nem enged teret az aktuális politikai témák megvitatásának, mégis – mit sem törődve a különféle megszorításokkal – nem múlik el egyetlen összejövetel sem anélkül, hogy a tagság csupán csak irodalomról társalogjon. Rakoncátlankodásuk fel is borzolja a társadalom elhallgattatásán munkálkodó hatóságok tűrőképességét; az illetékesek az egyesület tagságát, szellemi vezéreit üldözőbe veszik. Államellenes tevékenysége miatt végül Ormós sem kapja meg az ügyvédi vizsga letételéhez szükséges engedélyt.

Mіндеzen meghurcoltatások ellenére a Társalkodási Egyesület Ormós életpályájának fontos állomása. Első elbeszélését a mindenkori férfi hűtlenségéről a szervezet szeptember 17-i ülésén olvassa fel. Ezt követően irodalmi kísérletei a Munkácsy szerkesztette Rajzolatokban látnak nyomdafestéket. Büszke ember lévén, Ormós ismételen elfogultsággal szól műveiről, bár nem egyszer megjegyzi, szomorúságára a szakmai körök, a beavatottak, azok, akiknek véleménye még számít, nem nagy érdeklődést tanúsítanak iránta. Ha netán rátalál a várva-várt mecénásra és kéziratai nyomtatásban is megjelennek, nem biztos, hogy olvasótábor is sikerül majd verbuválnia. Leghűségesebb támogatójának a Temesi Lapok szerkesztőgárdája bizonyult, s ez érthető, hiszen az újság nagyrészt Ormósnak köszönhette létezését. A Lapok néha oldalakon keresztül közli Ormós félórás beszédeit, régészeti-művészettörténeti tanulmány-

it. Az utóbbiak már-már bosszantóan részletesek és kezdetlegesek is egyben, ráadásul a tudományosság kritériumainak csak nagyon ritkán tesznek eleget. Persze ez még nem jogosít fel bennünket arra, hogy a főispán olvasottságát megkérdőjelezzük, még akkor sem, ha ezt gyakorta hézagosságnak, sok szempontból középszerűnek találjuk.

Irodalmi tevékenysége kapcsán feltétlenül vissza kell utalnunk pozsonyi diákéveire. Ösztönytést ugyanis a tollforgatáshoz az akkori fővárosban kapott. Egyfelől olyan milióbe került, mely alkotásra készítette, másfelől a huszonéves országgyűlési írno- kot karrierista ambíciói is fűtötték. A Szabadelmű levelekben például arról számol be, miként talál benne hűségese követőre a bécsi ellenzéki reformpo- litika. A kéziratban is fennmaradt mű nem más, mint a jobbágy személyi és gazdasági szabadságát kimondó törvényjavaslat visszautasításának a bírálata. Miközben világgá kürtöli, Magyarországon is megérett a helyzet a polgári átalakulásra, meg- győződéssel idéz az Amerikai Egyesült Államok alkotmányából. Nem csoda hát, hogy „a jövő édes ál- má” négy pontba sűríti össze. Kívánalmi a követ- kezők: 1. törvény előtti egyenlőség; 2. köztehervise- lés; 3. a hitbizomány eltörlése; 4. pesti országgyűlés. Észrevehető, programjában nem kap helyet a sajtó- szabadság megteremtése; ennek magyarázata egy- szerű: a gondolatok szabad áramlását tételes törvé- nyek nem korlátozták, csupán rendeletek, utasítá- sok, kancelláriai és helytartótanácsi elnöki átiratok. Véggkövetkeztetésében kifejti, a cenzúrához nem- csak a hatalmon lévő idegen uralkodóház ragaszkod- dik, hanem maga a magyar arisztokrácia is. Levelei- ben egyébként maximálisan kiaknázza korszerű bölcséleti műveltségét. Bár Hegelre név szerint egy- szer sem hivatkozik, a nagy filozófus eszmerendsze- re kétségbevonhatatlanul áthatja sorait.

Műveinek kiadásában a kolozsvári Szentiványi Mihály támogatja. Szentiványi lesz az, akit megkér, beszéljen Steinnal, a könyvvarússal, vállalja el Sidó cí- mű regénye megjelentetését. Jóllehet az üzlet dugába dől, tollforgatónk megkapja az Erdélyi Híradó állan- dó temesvári tudósítói státusát. Ormós jól ismerte a transzszilván vidéket, annak szellemi, politikai, tár- sadalmi viszonyait, figyelemmel követte a Kárpát- medencei írók munkásságát, mi több, Wesselényi Miklóst és Bölöni Farkas Sándort eszményképének tekintette. Nem zárkózik el a havaselveiktől sem, így George Cantacuzinót barátként tartja számon. A főrangú román ifjúval egy bánsági fürdőhelyen ismerkedik meg; mindketten valósággal megszállott- jai a régészetnek, a numizmatikának. Kapcsolatukat nem fertőzte meg a dualista monarchiában szárnyra kapó nacionalizmus, alaptalan minden efféle vád, hi- potézis, hisz a főispán nagy tisztelője volt a magyar- ral azonos földön élő, alkotó népeknek. És hogy ez a megállapítás mennyire helytálló, mi sem bizonyítja jobban, mint a német kultúra szépségével szembeni elfogultsága vagy a zsidók emancipációjáról vallott pozitív felfogása. Mivel azonban a bevallottan sza- badelvű Ormós elhanyagolva a politikát, az irodal- lomban keresett „mellékes foglalkozást”, térjünk vis- sza az utóbbihoz.

Írásainak hosszú sorát számba venni is nehéz, mégis megteesszük. Kezdetben a Rajzolat című ve- gyes tartalmú hetilapban publikált. 1835-ben ebben

a kiadványban jelent meg a Hölgyet bálban ne fe- lejts című tréfa, a Sok baj semmiért című humo- reszk, a Szegény jurátus című novella, valamint a Levéltöredékek Pozsonyból. Novellaként a Bujdosó lengyelt szintén a Rajzolat közli 1840-ben. Egy évvel később Temesváron lát napvilágot első regénye, a Véres bosszú. Halálos büntetés címmel az aradi Je- lenkor hasábjain is értekezik. Az 1844-ben papírra vetett novellája, A napló titkai azonban mindmáig kiadatlan maradt. Forradalmi visszaemlékezéseit 1850-ben hat kötetben jelenteti meg Múlt idők és vi- szonyok címmel. A Fogolyélet a bástyában című öt felvonásos színművében a 48–49-es temesvári bör- tönélményeit dolgozza fel. Egy 1852-ben elküvetett gyilkosságról a Bűnvád című írásban fejt ki a véle- ményét. Kézirat őrzi Az emlékkönyv rejtelve című 1853-ban írt vígjátékát is. Ugyanabban az évben A hála kötelezett címmel újabb novella születik. Spa- dilla, Manilla és Peszta címet adja annak az 1854- ben megkomponált két felvonásos darabnak, ame- llyről utólag megfeledkezett a drámairodalom. Az újonc helyettes című kétrészes regénye is fiókban marad, mint ahogyan az 1856-ban megfogalmazott Kölcsey Ferenc emléke vagy a németországi utazá- sainak tanulmányoszerű lecsapódása, a Műélvezetek Münchenben. A fentiekkel ellentétben a Bánya szik- lája című korrajz két kötetben jelent meg. Könyves- polcokra kerültek az Adatok a művészet történeté- hez cím alatt összegyűjtött elmélkedései is. Tárcatö- redékei, melyekben velencei élményeit osztja meg az olvasóval a Delejtűben kaptak helyett. Mindezek mellett rendszeresen közölt a Pesti Napló művészeti közlemények rovatában és az Akadémiai Értesítő- ben (1860). Cornelius Péterről szóló székfoglalóját egyébként 1863-ban önálló füzetben is kinyomtatja, német fordítását 1866-ban Berlinben jelenteti meg. Önálló anyagának tekinthető az 1862-ben kiadott Főth művészeti szempontból című tanulmánya is. 1863-ban lenyomat készül a Koszorúban közölt A Széchenyi Szobor és a szobrászat realizmusa című cikkről, míg a Magyar hon műtörténelme befejezet- lensége miatt csupán kéziratban őrződött meg az utókor számára. A herceg Esterházy Képtár műtör- ténelmi leírását egyetlen kötetben Pesten jelentette meg, 1865-ben. Rövidebb írásait, így A korhely pél- dányképe Brauwer Adorján című elbeszélését, vala- mint a Róma Catacombáit az Arad című hírlapban olvashatták az érdeklődők. Úgy tűnik, irodalmi munkássága tekintetében az 1865-ös esztendő elég- gé termékeny volt. A Kupeczky ismertetéséhez (kézirat), Olaszországi utazásaim (kézirat), Régi fal- képeink (kézirat), A Magyar Nemzeti Múzeum ké- pei (befejezetlen kézirat), Vázlatok a művészet köré- ből (Koszorú), A festészet határai – vázlatos elmél- kedés (kézirat) egymást követően íródnak. 1866-ban újból cikkez a Pesti Naplóban, publicisztikájában olaszországi benyomásainak ad hangot. 1867-ben megírja Urbinoi Sancti Raffael életrajzát és a nyom- dafestéket sosem látott Pompej romjait. 1869-ben egy ízben Murányi Ignácra emlékezik, 1870-ben pe- dig a Zsidóváron talált leletekről értekezik a Régé- szeti Közlemények című folyóiratban. Életrajzainak sorát 1872-ben a Giorgione Barbarelli di Castelfran- coé, 1874-ben pedig az Engel Józsefé gyarapítja; az utóbbi publikálására csupán a Pesti Napló vállalko- zott. 1874-ben műgyűjteményének katalógusát is

megszerkeszti. 1880-ban ismét időt szakít az Olaszországban tett látogatásainak lejegyzésére. Sokat vitatott műve, az Árpádkori művelődésünk története 1881-ben kap könyvformátumot. Visszaemlékezései 1885–1888. között három kötetben jelennek meg. Az első rész Az Olaszországban tett utazások leírása — Velence címet kapja; illik tudni, hogy német nyelvű fordítását 1886-ban vehették kézbe az olvasók. Míg a második részben Kupeczky János életét és munkásságát összegzi, addig az utolsóban műgyűjteményének leltárát, részletes leírását ismer-teti.

Az Árpádkori művelődésünk története című, 1881-ben a budapesti Franklin testvéreknél saját költségén kiadott monográfiája remekül szemlélteti, mennyire könnyedén tette magáévá a múlt feltárásában tulajdonképpen amatorként résztvevő Ormós a történetírás eszmei és metodológiai vívmányait. Nagy érdemeinek egyike, hogy a históriát egységes folyamatként fogta fel. Akárcsak a többi tanulmányában, a magyarországi kultúra múltja ebben a könyvében is szervesen illeszkedik Európa műveltségének egészébe. Az ötszáz példányban piacra dobott, közel 600 oldalas mű kedvező visszhangra talált a korabeli sajtóban. A Pesti Napló március 9-i számában például az opust nagyérdeműnek, a szerzőt pedig október 9-i számban a politikai élet egyik kiválóságának nevezi. Mindezek ellenére a könyv publikálása fölött érzett örömét egy apró technikai hiba mégis megkeseríti. Mert ő ugyan lekiismeretesen eleget tesz kötelezettségeinek, befizeti az Athenaeum által megbeszéléseik alkalmával kiszabott 500 forintot, utólag viszont a cég megmáslítja az eredeti forgatókönyvet, és nyomtatási összköltségként 912 forint 82 krajcárt követel tőle. Bár Ormóst a dolog mélységesen felháborítja, de kénytelen lepengetni a kért summat.

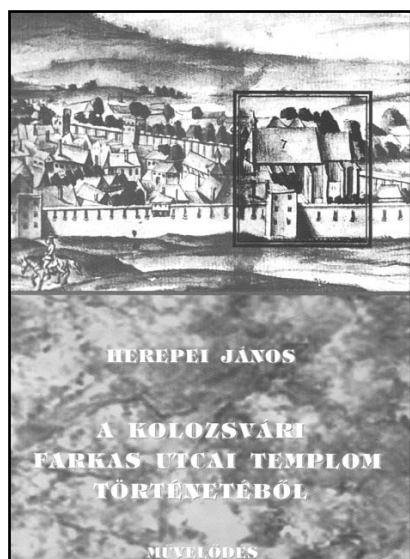
Külön figyelmet érdemel az a konfliktus, mely Temesvár monográfiája kapcsán Ormós és Pesty Frigyes között kibontakozott. Az akkor még csak alispán Ormós ugyanis úgy ítéli, honfitársainak feltétlenül szükségük van egy átfogó helytörténeti alkotásra, s habozás nélkül a könyv megírására Pestyt kéri fel. Meghallván földijeinek ajánlatát a bánási származású neves historikust nem tölti el azonnal a boldogság mámorra, nem esik extázisba, sőt, hosszú ideig kibúvókat keres, végül mégis csak beadja a derekát (szinte el sem hisszük). Egy évvel később, amikor a tanulmány létrejöttét szorgalmazó mozgalom már némi tőkével is rendelkezik, Pesty hivatalos hangvételű levélben közli, hogy a négy kötetesre tervezett mű összeállítását, megszerkesztését a megrendelők mintegy 10 forintnyi tiszteletdíjjal jutalmazták, és ugyanakkor leszögezi: fenntartja a materiákhöz szemléltetőanyagként mellélt rajzok, metszetek külön javadalmazásának jogát. Pesty, azt a reményét is megfogalmazta, hogy a nyomdáköltségek kifizetése nem okoz majd fennakadásokat, mert arról a megyei hatóságok még időben gondoskodni fognak. Természetesen Ormós a Pesty által felsorolt várható kiadásokat ellenőrzi, majd sajnálatos megállapítja: köszöni szépen, de a 30 ezer forintra becsült tétel jócskán meghaladja a befektetésre vállalkozó csapat szerény fizetőképességét, monográfia tehát nem lesz. Visszalépésük igazi motivációját Pesty félreérti, úgy véli, megbízói lenézik őt, fel-

készültségét semmibe veszik; válaszlevelében kissé sértő szövegeket hangoztat. Ormós Pesty válaszát megalázónak találja, épp ezért úgy dönt, inkább nem vesz róla tudomást. Végül is kapcsolatuk végképp megszakad.

A főispán féltve őrzött kéziratai korántsem kezdhetetlenek, bizonyos frázisain igazoltan összeráncolhatjuk a homlokunkat. Felmerülő kérdéseinket azonban másfelől is megközelíthetjük. Miért is ne hinnénk el, hogy a művészettörténeti tanulmányaiból kiegyenesedő jogász festőként, (élet)művészként is épp oly talpraesett volt, mint tisztviselőként, ügyvezetőként, egyesületi elnökként vagy múzeumigazgatóként. Hogy a teljes embert követelő közügyek intézésébe belemerült polihisztor mikor szakított magának annyi szabadidőt, amennyit egy portré elkészítése igényel, és volt-e egyáltalán tehetsége e művek elkészítéséhez, azt sajnos ma már csak a rosszhiszeműségünkre hagyatkozva vonhatnánk kétségbe. „Munkácsy fölkért, hogy lapja számára az országyűlési követek közül Balogh, Beöthy és Deák arcképeit megfesse” – írja 1876-ban különösebb apropó nélkül. A képek közül csupán a Beöthyt ábrázoló portré készül el, önhibáján kívül, természetesen, alanyai ugyanis a modellkedést rendre visszaütötték. Ezzel együtt a leleplezett egyetlen munkáért 15 pengő üti a markát.

Érdeklődése, a művészetek iránti fogékonysága a zenére is kiterjed. Különösképpen Wagner szigorú, néhol zord muzsikája gyakorolt rá nagy hatást. Lelki érintettségéről a következőket írja: „A dallamos zenét szeretem hallgatni, de avatatlan laikus létemre oly zenéért, mely a hallásra kellemesen nem hat, nem tudok lelkesedni. Az étel azért van, hogy a testet táplálja, a képzőművészet a szemre kell, hogy kellemesen hasson(...), a zeneművészet egyetlen feladatát abban találok, hogy a hallást kielégítse, mit csak melódia által lehet elérni. Wagner hibája pedig az, hogy zenéjében a melódia hiányzik. A Walkür chorus hia! hia! hia! féle felkiáltásai macskazenére emlékeztettek, s a magán és kettős dalok untattak, fárasztók voltak dallamosság nélkül. A híres opera hallgatása közben azon elhatározásom jutott eszembe, melyet Nápolyban a Vezúvra felmászásom sok féle nehézségei után a hegytetőről a felülmúlhatatlanul szép vidékre lenézésem közben ajkaimról kiejtettem: Mily szép, mily elragadó! De elég ebből egyszer!”

Kitűnik e rövid részletből is, gyakorta mennyire gyermeketeg, mennyire felszínes, mennyire elfogult a mi Ormósunk. Tarsolya mégsem ürül ki soha, tarisznyájából ismételten újabb és újabb emlékeket, emóciókat pakol ki a nagy közös asztalra, amit kizárólagosan olvasóival, az utókorral oszt meg. Ilyenkor törnek ránk azok a pillanatok, amikor csak habozunk, értetlenkedünk felismeréseivel szemben. Így a következőkben: „A francia nemzetet a jelenkor nemzetei között az elsőnek tartom, de azért nem vagyok elfogulva és őszintén kijelentem, miszerint a francia jelenkori művészek elődeik Le Brun, Rigaud, (...) példáin indulva a művészeteket divatcikké alacsonyították, hogy a világ uralmát a francia iránynak megnyerjék”.

KÖNYVEINKRŐL

Herepei János: *A kolozsvári Farkas utcai templom történetéből* (Az 1638–1647. évi építkezés, berendezés és felszerelés adataira). Sajtó alá rendezte, szerkesztette és az előszót írta Sas Péter. 20 cm 274 l. 15 kép. 110 000 lej.

Csetri Elek – Szabó Béla: *Az erdélyi fejedelmek arcképcsarnoka (1541–1690)* 20 cm 64 l. 21 sz. kép. 120 000 lej

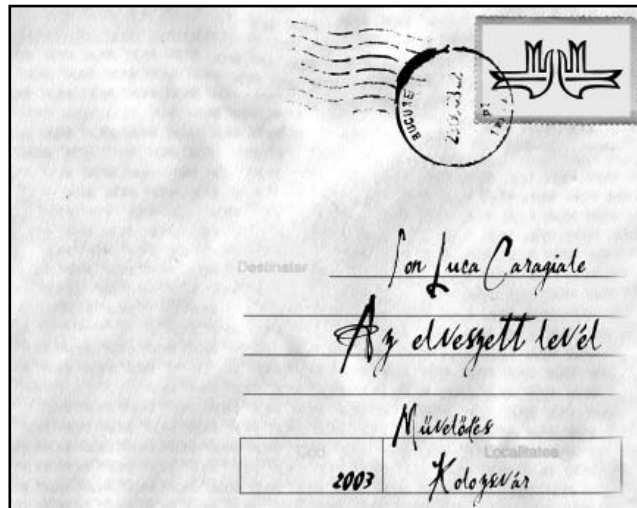
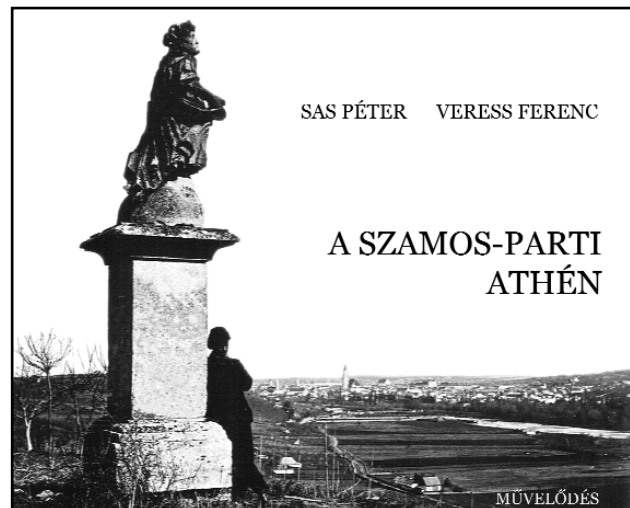
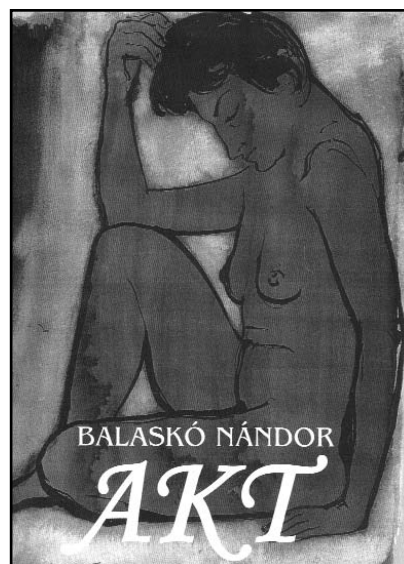
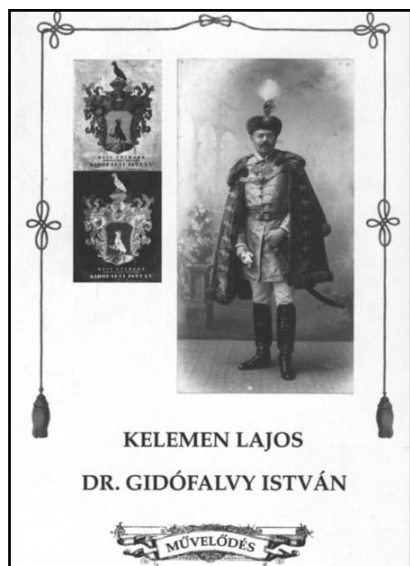
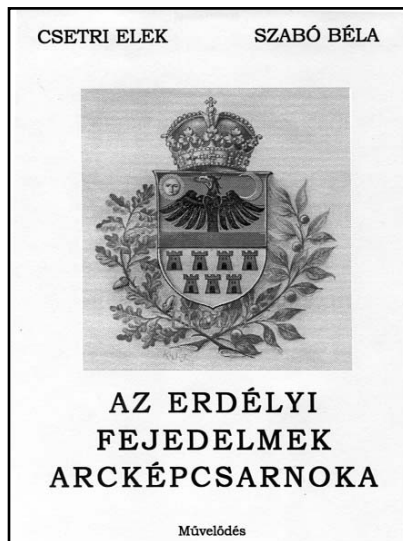
Kelemen Lajos: *Dr. Gidófalvy István (Életrajz)*. Sajtó alá rendezte, szerkesztette, a kísérőtanulmányt írta, a függelékét összeállította Sas Péter. 24 cm 232 l. 145 kép. 160 000 lej.

Balaskó Nándor: *Akt*. Sajtó alá rendezte, az előszót írta Orbán István. 20 cm 102 l. 78 kép. 75 000 lej.

Sas Péter – Veress Ferenc: *A Szamos-parti Athén* A 19. századi Kolozsvár és lakói Veress Ferenc felvételein. A kísérő tanulmányokat írta, a képeket válogatta és a kötetet szerkesztette Sas Péter. 28 cm 96 l. 101 kép 250 000 lej

I.L. Caragiale: *Az elveszett levél*. Vígjáték négy felvonásban. Fordította Kacsir Mária. 20 cm 96 l. 40 000 lej

A kiadványok megvásárolhatók vagy megrendelhetők a szerkesztőség címén 10% kedvezménnyel. A küldeményeket utánvéttel postázzuk, külön postaköltséget nem számítunk fel.

A MŰVELŐDÉS megrendelhető minden postahivatalnál. Sorszámunk a sajtókatalógusban: 4067. A KÖNYVESHÁZ sorszáma: 7055. Előfizetőknek negyedévre 18000 lej, egy szám ára 10 000 lej.

Magyarországon előfizethető a Könyvtárellátó útján (1391 Bp., Váci út 19. p.f. 204), a Magyar Napló szerkesztőségében (1062 Bp. VI. Bajza utca 18) és a Custos-Zöld Könyvesboltban (II. Margit krt. 6).

Megvásárolható, illetve előjegyezhető a MŰVELŐDÉS és a KÖNYVESHÁZ az alábbi helységekben:

KOLOZSVÁR: a szerkesztőségben (utánvétellel régi számok is); előfizethető az Apex lapterjesztőnél; Egyetemi Könyvesbolt; RODIPET; Röser Antikvárium;
SZAMOSÚJVÁR: Téka Alapítvány;
TORDA: RMDSZ, Vásárhelyi Géza Könyvtár;
ARAD: Tulipán Kft.;
BESZTERCE: RMDSZ;
MICSKE: Hodgyai Edit;
NAGYSZALONTA: Arany János Művelődési Egyesület;
BRASSÓ: Áprily Lajos Gimnázium (Pásztori Klára);
FOGARAS: unitárius parókia;
KÓHALOM: református parókia;
NÉGYFALU: Köpe Ilona;
GYULAFEHÉRVÁR: Gróf Mailáth Gusztáv Károly Gimnázium;
NAGYENYED: Bethlen Gábor Gimnázium;
CSÍKSZEREDA: Márton Áron Gimnázium;
CSÍKSZENTDOMOKOS: általános iskola;
CSÍKSZENTMÁRTON: Bajkó István;
GYERGYÓSZENTMIKLÓS: Ambrus András;
SZÉKELYUDVARHELY: Benedek Elek Tanítóképző Főiskola;
SZÉKELYKERESZTÚR: múzeum;
PISKI: református parókia;
SEPSISZENTGYÖRGY: BOJTÁR Kft; Csikós Júlia; H-Press; Mikes Kelemen Köz művelődési Egyesület;
BARÓT: Váncza Gabriella;
KÉZDIVÁSÁRHELY: Bod Péter Tanítóképző;

KOVÁSZNA: Körösi Csoma Sándor Gimnázium és városi könyvtár;
UZON: Ambrus László;
RESICA: református parókia;
MÁRAMAROSSZIGET: Hollósy Simon Művelődési Egyesület;
NAGYBÁNYA: Könyvesház;
SZAMOSARDÓ: Vicsai János;
MAROSVÁSÁRHELY: RMDSZ; Vártemplom parókia; Fazakas Károly lapterjesztő (Panseluțelor nr. 4/3);
DICSŐSZENTMÁRTON: Sipos Domokos Művelődési Egyesület;
GERNYESZEG: általános iskola;
LUDAS: Székely Réka;
NYÁRÁDSZEREDA: Molnár Elvira;
SÁROMBERKE: IKE;
SZOVÁTA: Szabó Gizella;
SZATMÁRNÉMETHI: Baraprest Kft; Papp Piroska;
NAGYSZEBEN: RMDSZ;
MEDGYES: református parókia;
ZILAH: gimnázium; Kovács Kuruc János;
KRASZNA: Hajas Matild;
SARMASÁG: Horváth József;
SZILÁGYCSEH: Tövishát Egyesület;
SZILÁGYSOMLYÓ: Báthory Alapítvány;
ZSIBÓ: Mátyus Éva;
TEMESVÁR: Boér Jenő;
LUGOS: Fülöp Lídia;
BUKAREST: Bukaresti Petőfi Művelődési Társaság.

Lapszámunk szerzői:

Bakos István, közíró – *Budapest* * **Tekse Antal**, tisztviselő – *Csíkszentmárton* * **Balázs Lajos**, néprajzkutató – *Csíkszereda* * **Kovács Ferenc** irodalomtörténész * **Neményi József Nándor**, közgazdász, államtitkár * **Orbán István**, grafikus, tanár * **Pap Noémi** * **Pleșa Róbert** * **Tukács Fabián**, diák – *Kolozsvár* * **Dukrét Géza**, tanár, helytörténész – *Nagyvárad* * **Sylvester Lajos**, újságíró – *Sepsiszentgyörgy* * **Gurzó K. Enikő**, újságíró – *Temesvár* * **Miklóssy Vári Vilmos**, botanikus – *Vácrátót*

10 000 lej